

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ЯКУБОВ АХТАМ НУСРАТИЛЛОЕВИЧ

**КИБЕРМАКОНДА РАҚАМЛИ МУЛК ҲУҚУҚИ ВА УНИ ҲУҚУҚИЙ
ТАРТИБГА СОЛИШ**

12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи.
Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ

**юримдик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2023

**Юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси автореферати
мундарижаси**

Оглавление автореферата диссертации доктора наук (DSc)

Contents of the Doctoral (DSc) dissertation abstract

Якубов Ахтам Нусратиллоевич

Кибермаконда рақамли мулк ҳуқуқи ва уни ҳуқуқий
тартибга солиш3

Yakubov Akhtam Nucratilloevich

Digital property rights in cyberspace and its legality arrangement.....35

Якубов Ахтам Нусратиллоевич

Право цифровой собственности в киберпространстве и его правовое
регулирование57

Эълон қилинган илмий ишлар рўйхати

Список опубликованных научных работ

List of published scientific works.....61

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ЯКУБОВ АХТАМ НУСРАТИЛЛОЕВИЧ

**КИБЕРМАКОНДА РАҚАМЛИ МУЛК ҲУҚУҚИ ВА УНИ ҲУҚУҚИЙ
ТАРТИБГА СОЛИШ**

12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи.
Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ

**юримдик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2023

Фан доктори (Doctor of Science) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2022.1.DSc/Yu176. рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация иши Ўзбекистон Республикаси Тошкент давлат юридик университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) ва «ZiyoNET» Ахборот таълим порталида (www.ziyo.net.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Гулямов Саид Саидахарович,
юридик фанлар доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Ходжаев Бахшилло Камалович,
юридик фанлар доктори, доцент

Нарзиев Отабек Саъдиевич,
юридик фанлар доктори, доцент

Ашурова Наргиза Аъзамовна,
юридик фанлар доктори, доцент

Етакчи ташкилот:

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги Илмий даражалар берувчи DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 рақамли илмий кенгашнинг 2023 йил 17 январь соат 10-00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (99871) 233-37-48, e-mail: info@tsul.uz).

Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (1094-рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36).

Диссертация автореферати 2023 йил 4 январда тарқатилди.

(2023 йил 4 январдаги 19-рақамли реестр баённомаси)

И.Р. Рустамбеков
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори, профессор

Д.Ю. Хабибуллаев
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш котиби, юридик фанлар номзоди, профессор

Н.Ф. Имомов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш ҳузуридаги Илмий семинар раисининг ўринбосари, юридик фанлар доктори, профессор

КИРИШ (юримдик фанлар доктори (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда 2020 йил ўрталарига келиб COVID–19 пандемияси сабабли ўтган ўн йилликда алоҳида давлатларда сезилмас даражада ривожланаётган рақамли иқтисодиёт ва ижтимоий муносабатларга “ақлли бошқарув” технологияларини жорий қилиш катта куч билан тезлашиб кетишига олиб келди. Бозор иқтисодиётида замонавий ахборот технологиялари (АКТ), сунъий интеллект ва “ақлли бошқарув” усуллари рақамлаштириш шаклида ўзини самарадорлигини қисқа муддатларда исботлади. COVID–19 пандемиясига қарши кураш чоралари доирасида давлатлар иқтисодиёти талаб қилган рақамли иқтисодиётни ривожлантириш бир вақтнинг ўзида рақамли мулк ва унинг шаклларини ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ янги хуқуқий ёндашувларни ишлаб чиқишни долзарб этиб қўйди. Халқаро ҳисоб-китобларга кўра 2020 йилда виртуал мол-мулк бозорининг ҳажми 12,56 миллиард долларни ташкил этди. Тадқиқотчиларнинг фикрича, виртуал реаллик технологиялари жаҳон бозорига йилига 37,66 фоизга ўсади ва 2026 йилга келиб унинг ҳажми 85,47 миллиард долларни ташкил этади. Географик жиҳатдан таҳлил қилсак АҚШда 2017 йилда рақамли мулк учун барча харажатлар 4,3 миллиард долларни ташкил қилган бўлса, ушбу кўрсаткич; Осиё-Тинч океани минтақаси (Япониясиз) учун 2,6 миллиард доллар ва Ғарбий Европа учун 2,5 миллиард долларга яқинни ташкил қилган¹. Superdata таҳлилий агентлиги рақамли мулк билан боғлиқ виртуал ўйин бозори 2016 йилда 660 миллион доллардан кўпроққа ўсганлигини ва 2022 йилга келиб 15 миллиард долларгача кўтарилишини кутмоқда². Ушбу рақамлар, миллий даражада рақамли мулк, кирипто-актив, рақамли ашёлар билан боғлиқ фуқаролик-ҳуқуқий ва халқаро хусусий-ҳуқуқий нормаларни такомиллаштириш, ушбу муносабатларни тартибга солишни самарали ва сунъий интеллектга асосланган усуллари ишлаб чиқиш, рақамли мулк эгаларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган янада самарали механизмларни ишлаб чиқиш лозимлигини кўрсатади.

Жаҳонда рақамли мулк ҳуқуқи билан боғлиқ муносабатларни шартномавий тартибга солиш, рақамли актив ва виртуал мол-мулкни тартибга солишнинг ҳуқуқий асосларини яратиш, рақамли мулк эгаларини халқаро ҳуқуқий ҳимоя қилиш воситаларини кенгайтириш, ушбу соҳада нодавлат ўзини ўзи бошқариш тизимларини кенгайтириш, уларга қўйилган талабларни унификация қилиш, рақамли муносабатларни бошқаришга «lex mercatoria», «lex informatica», «lex cryptographica» – блокчейн ҳамжамиятининг ўзини ўзи бошқариш қоидалари тўпламини татбиқ қилиш, криптографик шифрлаш фойдаланувчиларининг фаолиятини тартибга солиш масалаларига муҳим илмий-амалий аҳамият касб этадиган тадқиқот йўналиши сифатида алоҳида эътибор қаратилмоқда.

¹ <https://www.tadviser.ru>

² <https://www.vg247.com>

Республикамизда «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегияси доирасида иқтисодиёт тармоқларида виртуал ва тўлдирилган реаллик, сунъий интеллект, криптография, машина ўрганиши, катта маълумотларни таҳлил қилиш ва «булутли» ҳисоблаш технологияларидан фойдаланиш имкониятларини ўрганиш ва уларни амалиётга татбиқ этиш рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йўналишларидан бири сифатида белгиланиб, ушбу соҳада бир қатор чора-тадбирларни белгилаш бўйича кенг қамровли ишлар амалга оширилмоқда. «Ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишнинг барқарорлиги, сифати ва самарадорлигини таъминлаш мақсадида «ақлли тартибга солиш» модели элементларини қўллаш доирасида қонунчилик ҳужжатларининг тартибга солиш таъсирини баҳолашни ривожлантириш ва кенгайтириш, ҳуқуқ тизимининг рақобатбардошлигини ошириш ва иқтисодиётнинг янги драйверларини ҳаракатга келтириш доирасида замонавий технологияларга ва рақамли фаолиятга бўлган талабларни қайта кўриб чиқиш»¹ масалалари ҳуқуқ тизимини комплекс ривожлантиришнинг устувор вазифаси этиб белгиланган бўлиб, мазкур вазифалар ушбу соҳадаги қонунчиликни халқаро стандартлар асосида такомиллаштиришни долзарб этиб белгиламоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (1992), Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси (1995, 1997), «Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги (2019), «Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида»ги ЎРҚ–598-сон (2019), Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Инвестиция ва ташқи савдо соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (2019) Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (2018), «Ўзбекистон Республикасида крипто-биржалар фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида» (2018) қарорлари ва мавзуга оид бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мос келади.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи². Рақамли мулк ва уни ҳуқуқий тартибга солиш ва виртуал мол-мулкни ҳуқуқий мақомига оид илмий тадқиқотлар дунёнинг етакчи илмий марказлари ва

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон «2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»даги Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон.

² Қаранг: www.nus.edu.sg; <https://www.tsinghua.edu.cn/>; <https://english.pku.edu.cn/>; <https://www.u-tokyo.ac.jp>; <http://www.dba.ust.hk/>; <https://www.kcl.ac.uk/>; lmu.de/en/; <https://www.columbia.edu/>; www.msal.ru, www.tsul.uz ва бошқа манбалар.

университетларида, жумладан, National University of Singapore (NUS) (Сингапур), Tsinghua University (Хитой), Columbia University (АҚШ), Peking University (Хитой), The University of Tokyo (Япония), The Hong Kong University of Science and Technology (HKUST), King's College London (KCL) (Буюк Британия), Ludwig-Maximilians-University of Munich (Германия), О.Е. Кутафин номидаги Москва давлат университети (Россия), Тошкент давлат юридик университетида (Ўзбекистон) олиб борилмоқда.

Халқаро хусусий ҳуқуқ ва фуқаролик ҳуқуқида рақамли мулк муносабатларини тартибга солиш соҳасида жаҳонда олиб борилган тадқиқотлар натижасида қатор, жумладан, қуйидаги илмий натижалар олинган: рақамли валюта фуқаролик ҳуқуқининг объекти сифатида асосланган (Е. Кутафин номидаги Москва давлат университети), криптовалюталарни қонуний тартибга солишга қаратилган хорижий тажриба таҳлил қилинган (The University of Tokyo (Япония), жисмоний шахслар учун криптовалюталарни қонунийлаштириш зарурлиги асослаб берилган Columbia University (АҚШ), жисмоний шахслар учун криптовалюталарни қонунийлаштириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган ҳуқуқий ва иқтисодий хавф-хатар (The Hong Kong University of Science and Technology (HKUST) очиб берилган, рақамли иқтисодиётда регуляторларнинг вазифалари ва рақамли хавфсизлик билан боғлиқ масалалар Tsinghua University (Хитой)да ўрганилган, кибер ҳуқуқ доирасида сунъий интеллектни ҳуқуқий муносабатларга таъсири ва ушбу муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш зарурати исботланган (Тошкент давлат юридик университети).

Дунёда кибермаконда рақамли мол-мулк ва у билан боғлиқ муносабатларни тартибга солишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш бўйича, жумладан, рақамлик мол-мулкнинг ҳуқуқий табиати ва уни муҳофазаси, рақамли мулк муносабатларни тартибга солишнинг утилитар ва шартномавий назариялари, рақамли мол-мулкнинг муҳофазасини таъминлашда интеллектуал мулк ҳуқуқи нормаларидан самарали фойдаланиш, кибермаконда виртуал мол-мулк ва уни баҳолаш билан боғлиқ суд прецеденти, мулк муҳофазасини таъминлашда «сунъий интеллект» технологияларини татбиқ қилиш, фуқаролик ҳуқуқий доктринада ашёвий ҳуқуқларнинг *numerus clausus* («ёпиқ рўйхат») принципи асосида шакллантириш, рақамли валюталарни қонунийлаштиришнинг давлатлар пул тизими учун оқибатлари ва пул тизимлари барқарорлиги учун юзага келиши мумкин бўлган хавфлар, ушбу валютани мол-мулк сифатида тан олиш йўналишларида илмий тадқиқотлар ўтказилмоқда.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Кибермаконда рақамли мол-мулкнинг ҳуқуқий таҳлили, мазкур муносабатларга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқни аниқлашнинг замонавий усуллари, виртуал валюта, шунингдек рақамли мол-мулкни тартибга солиш бўйича халқаро стандартлар ва хорижий давлатларнинг тажрибалари мамлакатимизда мустақил тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган.

Миллий ҳуқуқшунос олимларимиз Ҳ.Р. Раҳмонқулов, С.С. Гулямов, О.Оқюлов, И.Р. Рустамбеков, В.Ё. Эргашев, Н.Ф.Имомов, Б.Тошев, Х.Т.Азизов, О.Т.Хазратқуловларнинг¹ тадқиқот ишларида Ўзбекистон Республикасида мулк ҳуқуқи, ашёвий ҳуқуқлар, интеллектуал мулк соҳасидаги муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш, сунъий интеллектнинг ҳуқуқий муносабатларга таъсири, кибермаконда ҳуқуқий тартибга солиш воситалари, интернет тармоғида фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш масалалари ўрганилган².

Ушбу масала билан Ғарбий Европа, Осиё, АҚШ ва МДҲ давлатларининг хусусий ҳуқуқ ва кибер ҳуқуқи соҳасидаги мутахассислари Ch.J.Cifrino, А.И.Савелиев, К. Яковлев, Е. А.Kirillova, J. Miseviciute, D.Chu, W.Bolt, M. R. C.Van Oordt, В. С.Абдулгасис, J.Lane, S.Brown-Hruska, T.Wagener, Ж.Томас, С.Р.Решетняк, D.J.Harvey, В.А.Лаптев, О.К.Яковлев, Z.Ming kai, W.Wenjing, W.Nanyue, J.Christopher ҳамда бошқаларнинг асарларида виртуал объектларга нисбатан мулк ҳуқуқлар, шахсий рақамли маълумотларга ташқаридан қилинадиган кибер ҳужумлардан ҳимоя қилиниш ва виртуал олам яратувчиси томонидан бир тарафлама асосларда фойдаланувчидан виртуал объектларни олиб қўйилишидан ҳимояланиш, “рақамли мол-мулк”, “виртуал мол-мулк”, “рақамли актив”, “рақамли валюта”, “виртуал валюта” ва бошқа объектларнинг ҳуқуқий табиати, уларнинг ҳуқуқий режими ва қонун билан тартибга солиш истиқболлари, рақамли мулк муносабатларга нисбатан “lex cryptographica”, “lex informatica” тамойилларини татбиқ қилиш масалалари асослаб берилган³.

Фуқаролик ҳуқуқий доктринасида ашёвий ҳуқуқларнинг *numerus clausus* («ёпиқ рўйхат») принципи асосида шаклантириш масалалари классик фуқаролик ҳуқуқи олимларининг тадқиқотларида кўрсатиб ўтилган. Ушбу масалаларда тадқиқот ўтказган олимлар сифатида С. А.Синицын, Е.А.Махиня, Ю. С.Молодцова, Н. Ю.Мунжиу, А. Д.Алдошкина, Т. W.Merrill, Н. Е.Smith, Н.Hansmann, R.Kraakman, X.Qi⁴ ва бошқаларни кўрсатиш мумкин.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Тадқиқот иши Тошкент давлат юридик университети илмий-тадқиқот ишлари режасининг «Ривожланган давлатлар қонунчилик амалиёти ва фуқаролик ҳуқуқи ютуқларини назарий тадқиқ этиш асосида олинган натижаларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш масалалари» мавзусидаги фундаментал лойиҳаси (2017 – 2021 й.й.) доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистонда кибермаконда рақамли мулк муносабатларни тартибга солишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш

¹ Мазкур олимлар ишларининг тўлиқ рўйхати диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида кўрсатилган

² Мазкур олимлар ишларининг тўлиқ рўйхати диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида кўрсатилган

³ Мазкур олимлар ишларининг тўлиқ рўйхати диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида кўрсатилган.

⁴ Мазкур олимлар ишларининг тўлиқ рўйхати диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида кўрсатилган.

ва уни қўллаш амалиёти самарадорлигини оширишга қаратилган таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

виртуал мол-мулкнинг ҳуқуқий табиати, уни тушуниш бўйича илмий концепциялар ва доктриналарни таҳлил қилиш орқали янги илмий-назарий ғоялар ишлаб чиқиш;

рақамли ҳуқуқлар доирасида рақамли актив ва рақамли валюта ҳуқуқий табиатининг доктринал асосларини тадқиқ қилиш;

Ўзбекистонда ва хорижий давлатлар қонунчилигида рақамли ва виртуал мол-мулкнинг ҳуқуқий квалификациясини ўрганиш;

рақамли актив ва криптоактивни тушуниш бўйича хорижий доктрина ва халқаро тажрибани таҳлил қилиш;

рақамлаштириш шароитида фуқаролик ҳуқуқлари объектларининг таснифи ва субъектив фуқаролик ҳуқуқлар табиатини тадқиқ қилиш;

фуқаролик доктринасида рақамли объектлар ва уларни фуқаролик-ҳуқуқий объектлар турларига киритиш бўйича таклифларни ишлаб чиқиш;

блокчейн технологиялари асосида яратиладиган маҳсулотлар (криптовалюта, токен, смарт контракт)ларнинг ҳуқуқий табиатини тушуниш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;

рақамли мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг фуқаролик-ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш;

Ўзбекистонда ҳуқуқнинг рақамли трансформациясини қилиш зарурати ва уни асосий йўналишларига илмий баҳо бериш;

виртуал мол-мулкни ҳуқуқий тартибга солишнинг янги илмий-назарий концепциясини ишлаб чиқиш ва қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклифларни асослаш;

Ўзбекистонда рақамли мулк ҳуқуқи объекти сифатида виртуал валюта (криптовалюта ва блокчейн технологиялари)ни ҳуқуқий тартибга солиш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;

Ўзбекистонда рақамли мулк ҳуқуқларни фуқаролик қонунчилигига жорий қилиш йўналишлари бўйича таклифлар бериш;

Ўзбекистон қонунчилигига рақамли технологияларга асосланган фуқаролик-ҳуқуқий моделларни жорий қилиш истиқболлари юзасидан тавсиялар беришдан иборат.

Тадқиқотнинг объекти Ўзбекистонда рақамли мулк ҳуқуқи ва уни ҳуқуқий ҳимояси билан боғлиқ муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети Ўзбекистонда рақамли мол-мулк ва уни ҳуқуқий ҳимояси билан боғлиқ муносабатларни ҳуқуқий тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва амалиёти ҳамда «Халқаро хусусий ҳуқуқ», «Фуқаролик ҳуқуқи» ва «Интеллектуал мулк ҳуқуқи»да мавжуд бўлган концептуал ёндашувлар, илмий-назарий қарашлар ва ҳуқуқий категориялар ҳисобланади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот олиб боришда тарихий, тизимли-тузилмавий, қиёсий-ҳуқуқий, мантиқий, илмий манбаларни комплекс тадқиқ

этиш, индукция, дедукция ва статистик маълумотлар таҳлили каби усуллар қўлланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

кибермакон бу – ахборот технологиялари ёрдамида яратилган виртуал муҳит эканлиги асосланган;

IT-парк асосида илғор технологиялардан (Big Data, IoT, AI блокчейн ва бошқалар) фойдаланган ҳолда устувор тармоқлар учун «ақлли ечимлар»ни ишлаб чиқишни рағбатлантириш зарурлиги асослаб берилган;

сунъий интеллектни қўллашнинг асосий йўналишлари ва тамойилларини, шунингдек, яқин ва узоқ истикболда ушбу соҳани комплекс шакллантириш учун шарт-шароитларни белгиловчи Сунъий интеллектни ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш зарурлиги асосланган;

электрон тижорат билан шуғулланувчи субъектларнинг товар ва хизматлар учун тўловларида NFC технологияларини жорий қилиш зарурлиги асослаб берилган;

рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши ва уларнинг бизнес амалиётига таъсири ва янги рақамли хизматлар ёки маҳсулотлар пайдо бўлиши таъсирини ҳисобга олган ҳолда қонунчилик базасини такомиллаштириш механизмларини шакллантириш зарурлиги асосланган;

компьютер ўйинлари саноатини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш, хорижий инвестицияларни маҳаллий IT-маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва рағбатлантиришга жалб қилиш, ушбу соҳадаги малакали мутахассисларни танлаб олиш ва тайёрлаш зарурлиги асослаб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳада, давлат бошқаруви тизимида сунъий интеллект технологияларини ишлаб чиқиш ва улардан фойдаланишда ягона талаблар, жавобгарлик, хавфсизлик ва шаффофликни белгиловчи норматив-ҳуқуқий базани ишлаб чиқиш лозимлиги асослаб берилган;

классик ашёвий ҳуқуқлар каби хусусиятларни ўз ичига олган виртуал мол-мулк ва унинг ҳуқуқий муҳофазаси масаласи, миллий қонунчилик олдига ушбу жараёнларни ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ янги кибер ҳуқуқнинг концепцияларини яратиш зарурлиги асослаб берилиб, ахборот хавфсизлиги, рақамли технологияларни қўллаш билан боғлиқ **Рақамли Ўзбекистон концепциясини** янги ғоялар асосида ишлаб чиқиш зарурлиги исботлаб берилган;

интернетда фойдаланувчиларни ҳимоя қилишнинг бошқа механизмларини, шу жумладан блокчейн технологиясини ишлаб чиқишга алоҳида эътибор қаратиш таклиф қилиниб, халқаро хусусий ҳуқуққа янги коллизия боғловчи сифатида “**lex cryptographica**”ни жорий қилиш зарурлиги асосланган;

спортчиларни компьютер спорт турлари бўйича, шу жумладан давлат-хусусий шериклик шартлари асосида ўқитиш учун компьютер спорт марказлари (профессионал клублар) тармоғини яратиш зарурлиги асосланган;

киберхавфсизлик субъектлари киберхавфсизлик ҳодисаларига нисбатан чоралар кўриш механизмларининг ишлаб туришини ва киберхавфсизликни таъминлаш бўлинмаларининг ишлашини таъминлаши, улар мавжуд бўлмаган тақдирда эса ваколатли давлат органининг рухсати билан аутсорсинг хизматларидан белгиланган тартибда фойдаланиш ҳуқуқига эга эканлиги асослаб берилган;

халқаро электрон тижорат стандартлари ва замонавий ахборот хавфсизлиги талабларига риоя қилиш учун электрон тижоратни ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосларини, шунингдек, мавжуд стандартлар ва электрон тижорат қоидаларини такомиллаштириш ва янгилаш зарурлиги асосланган;

виртуал объектларнинг олди-сотдисини амалга ошириш ёки унга эгалик ҳуқуқини шакллантиришда **шартномавий концепциядан** фойдаланиш зарурлиги асослаб берилган.

рақамли активлар виртуал мол-мулк (мулкый ҳуқуқлар) ва виртуал шахсий номулкий неъматлар ҳамда мулкый ҳуқуқлар билан боғлиқ бошқа ҳуқуқларга ажратиш зарурлиги доктринал ва амалий жиҳатдан асосланди ҳамда рақамли активларнинг эгасини “мулкдор” деб тан олиш зарур, деган хулосага келинди;

рақамли активларга бўлган мулк ҳуқуқи мерос ҳуқуқи асосида меросхўрларга ўтишини таъминлаш мақсадида рақамли активларни сақлаш реестрини юритиш таклиф қилиниб, **“рақамли васиятнома” институтини** киритиш зарурлиги асослаб берилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги ишда қўлланилган усуллар, унинг доирасида фойдаланилган назарий-илмий хулосалар халқаро илмий базалар (<https://www.scholar.google.com>, <https://www.jstor.org>, <https://www.sciencedirect.com>, <https://www.proquest.com>, <https://heinonline.org>) ҳамда бошқа расмий манбалардан олинган ишончли маълумотлар асосида шакллантирилган. Тадқиқот олиб бориш жараёнида билдирилган айрим таклифлар амалиётга жорий этилган ва бу тегишли ваколатли органлар томонидан тасдиқланган. Тадқиқот натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундаки, унда акс этган илмий-назарий ғоялар ва қонунчиликка билдирилган таклифлардан Ўзбекистонда халқаро хусусий ҳуқуқ ва фуқаролик ҳуқуқи соҳаларида илмий тадқиқотлар ўтказиш, қонун ҳужжатларининг тегишли нормаларини шарҳлаш, миллий қонунчиликни такомиллаштириш ҳамда «Халқаро хусусий ҳуқуқ», «Фуқаролик ҳуқуқи» ва «Интеллектуал мулк ҳуқуқи» каби фанларни ўқитишда ва методик тавсиялар тайёрлашда фойдаланиш

мумкин.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти фуқаролик муносабатларини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни, ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштиришда, шунингдек, халқаро хусусий ҳуқуқ ва фуқаролик ҳуқуқи соҳасида тадқиқотларни ўтказишда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Тадқиқот иши бўйича олинган илмий натижалар қуйидагиларда фойдаланилган:

кибермакон бу – ахборот технологиялари ёрдамида яратилган виртуал муҳит эканлиги ҳақидаги таклиф 2022 йил 15 апрелдаги Ўзбекистон Республикасининг “Киберхавфсизлик тўғрисида”ги ЎРҚ–764-сон Қонунининг 3-моддаси учинчи хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг Суд-ҳуқуқ масалалари ва коррупцияга қарши курашиш қўмитасининг 2022 йил 27 июлдаги 06-13/36-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши кибермакон тушунчаси ва уни қамраб олувчи ижтимоий муносабатларни аниқлашга хизмат қилган.

IT-парк асосида илғор технологиялардан (Big Data, IoT, AI блокчейн ва бошқалар) фойдаланган ҳолда устувор тармоқлар учун «ақлли ечимлар»ни ишлаб чиқишни рағбатлантириш зарурлиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ–6079-сон Фармони билан тасдиқланган «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясининг 2.4-банди ўн тўққизинчи хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2022 йил 15 сентябрдаги 12-19-52-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши Big Data, IoT, AI блокчейн каби илғор технологияларни жорий қилишнинг ҳуқуқий асослари яратилишига хизмат қилган;

сунъий интеллектни қўллашнинг асосий йўналишлари ва тамойилларини, шунингдек, яқин ва узоқ истикболда ушбу соҳани комплекс шакллантириш учун шарт-шароитларни белгиловчи Сунъий интеллектни ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш зарурлиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 17 февралдаги ПҚ–4996-сон қарорининг 1-банди иккинчи хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2022 йил 15 сентябрдаги 12-19-52-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши Сунъий интеллектни ривожлантириш стратегиясини яратиш ва унинг истикболини белгилашга хизмат қилган;

электрон тижорат билан шуғулланувчи субъектларнинг товар ва хизматлар учун тўловларида NFC технологияларини жорий қилиш ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ–6079-сон Фармони билан тасдиқланган «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясининг 2.3-банди ўттиз биринчи хатбошисини ишлаб чиқишда

фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2022 йил 15 сентябрдаги 12-19-52-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши электрон тижорат билан шуғулланувчи субъектларнинг товар ва хизматлар учун тўловларида NFC технологияларини жорий қилишнинг ҳуқуқий асослари яратилишига хизмат қилган;

рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши ва уларнинг бизнес амалиётига таъсири ва янги рақамли хизматлар ёки маҳсулотлар пайдо бўлиши таъсирини ҳисобга олган ҳолда қонунчилик базасини такомиллаштириш механизмларини шакллантириш зарурлиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ–6079-сон Фармони билан тасдиқланган «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясининг 2.4-банди иккинчи хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2022 йил 15 сентябрдаги 12-19-52-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши рақамли технологиялар соҳасидаги қонунчилик базасини такомиллаштириш механизмларини шакллантиришга хизмат қилган;

компьютер ўйинлари саноатини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш, хорижий инвестицияларни маҳаллий IT-маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва рағбатлантиришга жалб қилиш, ушбу соҳадаги малакали мутахассисларни танлаб олиш ва тайёрлаш зарурлиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ–6079-сон Фармони билан тасдиқланган «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегиясининг 2.4-банди ўн учинчи хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2022 йил 15 сентябрдаги 12-19-52-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши компьютер ўйинлари саноатини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш ҳуқуқий асослари яратилишига хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 15 та илмий анжуманда, жумладан, 4 та халқаро ва республика миқёсида ўтказилган илмий-амалий конференция, давра суҳбатлари ва семинарларда синовдан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Мазкур тадқиқот натижалари бўйича жами 16 та илмий иш, жумладан, 2 та монография, илмий журналларда 10 та (1 та хорижий нашрда) ва тўпламлар таркибида 4 та илмий мақолалар чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, тўрт боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати, иловалардан иборат. Диссертациянинг ҳажми 260 бетни ташкил этган.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асослантилган, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, объекти ва предмети ёритилган, шунингдек, диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи, республика фан ва технологиялари ривожлантиришнинг устувор йўналишларига мослиги асослантилган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, мавзунинг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режаси билан алоқадорлиги, усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижалари, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти очиқ берилган. Шунингдек, тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, апробацияси, нашр этилган ишлар ва диссертациянинг тузилиши ҳамда ҳажми ҳақида маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг «**Кибермаконда рақамли мулк ҳуқуқи юридик табиатини тушунишнинг доктринал асослари**» деб номланган биринчи бобда виртуал мол-мулкни тушуниш бўйича илмий қарашлар ва ҳуқуқий тартибга солишнинг янги концепциялари, рақамли ҳуқуқлар доирасида рақамли актив ва рақамли валютанинг ҳуқуқий табиатини тушунишнинг доктринал асослари илмий таҳлил этилган.

Диссертант хорижий (J.Fairfield, J.Marinotti, Y. C.Wang, J. G.Allen, С. Р.Решетняк, А. В.Мануилов, А.Карцхия, А. И. Савелиев ва бошқ.) ва миллий олимлар (С.Гулямов, И.Рустамбеков, В.Ё. Эргашев ва бошқ.) тадқиқотларининг таҳлили натижасида **биринчидан**, мавжуд виртуал оламларнинг асосий хусусиятларидан бири бу иштирокчилар ўртасидаги ўзаро алоқани таъминлаш ва иқтисодий тизимларнинг мавжудлигидир. Ушбу тизимда виртуал мол-мулкни ўғирлаш имконияти яратилган ва ўйин ташкилотчилари виртуал мол-мулкни реал пулга сотиб олиш имкониятини берганлиги сабабли, иштирокчилар учун реал моддий йўқотишларга олиб келиши мумкин бўлган муайян ҳуқуқий муносабатлар юзага келади, бу “хавф” тушунчасининг таърифига мосдир. **Иккинчидан**, иштирокчилар ўйинни ўз хоҳишларига кўра бошлайдилар, бу иштирокчилар ва ўйин ташкилотчилари ўртасидаги ихтиёрий келишув шаклидир. Бундан ташқари, ҳар қандай бундай ўйинда эришиш керак бўлган ва ўз-ўзидан даромад келтирадиган маълум бир мақсад мавжуддир, деган нуқтаи назарни илгари сурган.

Тадқиқот жараёнида виртуал мол-мулкни ашёвий мулк сифатида тан олиш бўйича Осиё минтақасида юзага келган ёндашув ва англо-саксон доктринаси ҳам таҳлил қилинган ҳолда бу борадаги икки гуруҳ олимлар: мол-мулк ҳуқуқи тарафдорлари ва шартнома ҳуқуқи тарафдорларига ажратиб кўрсатилган.

Виртуал объектларнинг ҳуқуқий мақомини белгилашга қаратилган **радин назарияси ва утилитар назариянинг** хусусиятлари танқидий таҳлил қилиниб, виртуал объектлар унинг эгаси учун қадрли ва маълум бир иқтисодий баҳога эга бўлганлиги сабабли уларни ҳуқуқий муҳофазасини яратишга қаратилган **аралаш назариядан фойдаланиш** таклиф қилинади.

Виртуал объектларга бўлган ҳуқуқни бундай шаклда тан олиниши Ўзбекистонга инвесторларни жалб қилишга ва иқтисодий самарадорликка олиб келиши исботлаб берилди.

Тадқиқотчи томонидан бир қатор олимларнинг (О.Н.Горохова, J.Miseviciute, D.Chu, W.Bolt, M. R.Van Oordt) асарлари таҳлил қилинган ҳолда виртуал мулк муносабатларни тартибга солиш билан боғлиқ бошқа ҳуқуқий воситаларни такомиллашувини ҳам эътибордан четда қолдирмаслик зарурлиги кўрсатиб ўтилган. Бунда халқаро савдо муносабатларида, ташқи иқтисодий битимларда, ўзаро ҳисоб-китобларнинг янги турлари оммалашаётганлигини инобатга олиб халқаро хусусий ҳуқуқ, жиноий қонунчиликни такомиллаштириш ва онлайн платформаларда ташкил қилинадиган виртуал объектларни ўғирлаш, товламачилик ва шу каби ғайриқонуний равишда ўзлаштириш учун жавобгарликни жорий қилиш таклиф қилинади.

Диссертацияда миллий қонунчиликни рақамли технологиялар талабларидан келиб чиққан ҳолда инвентаризациядан ўтказиш, унда “кибермакон” ёки “компьютер ўйини”, “виртуал ўйин” ёки “онлайн ўйин”, “рақамли мол-мулк”, “киберспорт”, “виртуал реаллик”, “виртуал мулк ҳуқуқи”, “виртуал объект” каби тушунчаларга таърифлар ишлаб чиқиш, энг муҳими ушбу янги ҳуқуқий феноменларни ҳуқуқий тартибга солишнинг янги концепцияларини қабул қилиш зарурлиги асослаб берилган.

Диссертантнинг фикрича, рақамли ҳуқуқларга асосланган муносабатлар қисқа фурсатларда фуқаролик ҳуқуқининг ажралмас қисмига айланганлиги сабабли, фуқаролик муомаласининг айнан қайси объектлари бевосита рақамли ҳуқуқларга, қайси бирлари эса интеллектуал мулк объектларига тегишли эканлиги борасида яқдил тўхтамга келишга асос бўлувчи хулосалар ва қарашлар мавжуд эмас.

О. К. Яковлев, Е. А. Kirillova, J. Miseviciute, D.Chu, W.Bolt, M. R. C.Van Oordt, В. С.Абдулгазис, J.Lane, S.Brown-Hruska, T.Wagener ва бошқаларнинг тадқиқотлари ўрганилган ҳолда замонавий фуқаролик ҳуқуқи доктринасида асосий эътибор жисмоний шахслар учун криптовалюталарни қонунийлаштиришнинг ижобий томонларига урғу берилаётганлиги, жисмоний шахслар учун криптовалюталарни қонунийлаштириш натижасида юзага келадиган хавф, шунингдек, рақамли иқтисодиётда регуляторларнинг асосий вазифалари ва бошқа масалаларига бағишланганлиги кўрсатиб берилган.

Виртуал объектларнинг муомалага киритилиши билан боғлиқ ишларни ҳал қилишда бир нечта ёндашувларни қўллаш мумкинлиги илмий-доктринал жиҳатдан таҳлил қилиб асослаб берилган: **биринчидан**, қонун компьютер ўйинлари соҳасидаги муносабатларга аралашмаслиги кераклиги; **иккинчидан**, виртуал объектларга нисбатан ашёвий ҳуқуқ ва мулк ҳуқуқи қоидаларини қўллаш мумкинлиги; **учинчидан**, бундай муносабатларнинг фойдаланувчи ва муаллифлик ҳуқуқи эгаси ўртасида лицензияланиши ҳамда

бошқа шартномалар билан тартибга солиниши энг оммалашган фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиш усули эканлиги асосланган.

Жаҳон амалиётидан маълумки, рақамли активлар виртуал мулк (мулкый ҳуқуқлар) ва виртуал шахсий номулкый неъматлар ҳамда мулкый ҳуқуқлар билан боғлиқ бошқа ҳуқуқларга ажратилади. Бунда, рақамли активлар “мулкдори”, Ўзбекистон Республикасида “мулк” тушунчасини қонунчиликда ўзига хос ақс эттирилишига оид нормалардан келиб чиққан ҳолда “ҳуқуқлар эгаси” сифатида ҳам белгиланиши мумкин. Бироқ, бу борада энг мақбул ҳуқуқий мақом “мулкдор” деб тан олиниси ҳисобланади, чунки фуқаролик ҳуқуқида ашёларга қўйилган талаблар билан солиштирилганда, рақамли мол-мулк моддий тусга эга бўлмаган ашё ҳисобланади.

Шу билан бирга, тадқиқотчининг фикрича, рақамли активларга бўлган мулк ҳуқуқи мерос ҳуқуқи асосида меросхўрларга ўтиши назарда тутилиб, меросхўрларнинг рақамли активларни сақлаш реестри юритилиши зарур ва бундай ҳолларда васиятномани тасдиқлаш бўйича нотариал ҳаракатни амалга ошириш электрон шаклда ҳам тақдим этилиши лозим. Натижада хорижий тажрибадан келиб чиқиб васиятноманинг ушбу шаклини “рақамли васиятнома” деб ҳам аташ таклиф қилинган.

Диссертант рақамли активларнинг ҳуқуқий табиатига эътибор қаратиб, рақамли активларнинг табиатига хос жиҳатлари сифатида формал – яратувчи, криптовалюта, гибрид – аралаш тусга эга эканлигини кўрсатиб ўтиб, ҳар бир жиҳатнинг ҳуқуқий табиати очиқ берилган. Тадқиқотчининг фикрича, рақамли актив ахборот характериға эга ва рақамли шаклга эгаллиги, шунингдек, ундан фойдаланиш иқтисодий фойда-даромад келтириши ҳамда моддий қийматга эга эканлиги билан тавсифланади.

Тадқиқотчининг фикрича, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига “рақамли активлар” атамасини аниқлаштириш ва кенгайтириш, уларнинг виртуал мулк (мулкый ҳуқуқлар) ва мулкый ҳуқуқларга боғлиқ виртуал шахсий номулкый неъматлар ва ҳуқуқларга ажратадиган янги таснифини жорий этиш ва уларни ҳуқуқий тартибга солишга доир тегишли ўзгартиришлар киритиш зарур. Шунингдек, виртуал маконда мавжуд тушунча – “рақамли ҳуқуқлар”ни миллий қонунчиликка жорий этиш таклиф қилинган.

Тадқиқот давомида крипто-активлар учун бешта умумий хусусият мавжудлиги: (а) номоддийлик; (б) криптографик аутентификация; (в) тақсимланган транзакция китобидан фойдаланиш; (г) марказлашмаганлик; (д) консенсус орқали бошқариш кабилар кўрсатиб берилган.

Муаллифлик тушунчаси сифатида тадқиқотчи **рақамли ҳуқуқлар** – бу фуқаролик ҳуқуқларининг янги объекти бўлиб, ўзида рақамли код ёки белгилардан иборат, яъни қонун ҳужжатларида белгиланган, марказлашмаган ахборот тизимининг белгиларига жавоб берадиган ахборот тизимида мавжуд бўлган маълум қийматга эга бўлган электрон маълумотлар йиғиндиси.

Диссертантнинг фикрича, рақамли валютадан фарқли ўлароқ, рақамли молиявий активлар – бу рақамли ҳуқуқ бўлиб, у ўз навбатида фуқаролик ҳуқуқларининг янги объекти ҳисобланади, бу ўз-ўзидан рақамли молиявий

активларни муомалага лаёқатли эканлигини кўрсатади. Рақамли молиявий активлар олди-сотди, айирбошлаш, ҳадя, гаров ва ҳоказолар бўйича битимнинг предмети бўлиши мумкин. Рақамли молиявий актив рақамли валютага нисбатан “юқори” ҳуқуқий мақомга эга: рақамли молиявий активларда доимо мажбуриятга эга – уни чиқарган шахс мавжуд, ваҳоланки рақамли валютада бундай шахс мавжуд эмас.

Диссертант қуйидаги тушунчани таклиф қилади: “Рақамли валюта — ахборот тизимида мавжуд бўлган, Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги бўлмаган тўлов воситаси сифатида таклиф қилинадиган ва (ёки) хорижий давлат ва (ёки) халқаро валюта ёки ҳисоб бирлиги ва (ёки) инвестиция сифатида қабул қилиниши мумкин бўлган, моддий қийматга эга электрон маълумотлар (рақамли код ёки белги) ва уларга нисбатан бундай электрон маълумотларнинг ҳар бир эгаси олдида жавобгар бўлмаган шахс (оператор ва (ёки) ахборот тизимининг тарқатувчи бундан мустасно), фақат ушбу электрон маълумотларни бериш тартибига риоя этилишини таъминлаши ва бундай ахборот тизимига ўз қоидаларига мувофиқ ёзувлар киритиш (ўзгартириш) бўйича ҳаракатларни амалга оширишга мажбур бўлган ахборотдир”.

Диссертациянинг иккинчи боби «**Рақамли ва виртуал мол-мулкнинг ҳуқуқий тавсифи**» деб номланиб, унда Ўзбекистонда ва хорижий давлатларда рақамли ва виртуал мол-мулкни ҳуқуқий квалификация қилишнинг назарий ва амалий жиҳатлари, виртуал объектларни фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишнинг янги йўналишлари, виртуал мол-мулк ва уни ҳуқуқий тартибга солиш истиқболлари, рақамли активни тушуниш бўйича хорижий доктрина ва халқаро тажриба, шунингдек, ушбу соҳада халқаро қонунчиликда юз бераётган тенденциялар қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилинган.

Мазкур бобда диссертант айнан мулк режимининг янги шакллари саналган онлайн рақамли ахборот объектлар (криптовалюталар, виртуал мол-мулк, ижтимоий медиа akkaунтлари, домен номлари ва бошқалар)ини миллий ва халқаро даражада қандай ҳуқуқий тартибга солинганлиги ва ҳимоя қилинганлиги масаласи таҳлил қилинган.

Тадқиқотчи рақамли валютанинг фуқаролик ҳуқуқлари объекти сифатидаги мақоми ҳалигача белгиланмаган бўлса-да, лекин жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши кураш ёки коррупцияга қарши кураш тўғрисидаги қонунларда рақамли валюта мол-мулк сифатида тан олинган. Ушбу ҳолат МДҲ давлатларида, хусусан Ўзбекистонда ҳам рақамлаштириш соҳасини тартибга солишда позитив ҳуқуқ, яъни фуқаролик қонунчилигидан Жиноят ҳуқуқий фаолият соҳасидаги қонунчиликни илгарилаб кетганлигини асослаб берган.

Диссертацияда “виртуал активлар” (virtual assets), “рақамли контент” ва “виртуал мол-мулк”(virtual property) тушунчалари таҳлил қилинган ҳолда уларнинг барчаси виртуал объект саналиши асослаб берилган. Тадқиқотчи виртуал объектларга нисбатан мулк ҳуқуқи фуқаролик қонунчилиги билан тўлиқ тартибга солинадиган ва ҳимоя қилинадиган объектлар сифатида қонунчиликда белгиланишини таклиф қилади. Бунинг учун биринчи навбатда, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 81-моддаси фуқаролик ҳуқуқлари

объектларининг турлари доирасига қуйидаги қўшимчани киритиш таклиф қилинади.

“Фуқаролик ҳуқуқларининг объектларига ашёлар, шу жумладан пул ва қимматли қоғозлар, бошқа буюмлар, мол-мулк, виртуал мол-мулк, шу жумладан мулкӣ ҳуқуқлар, рақамли ҳуқуқлар, ишлар ва хизматлар, ихтиролар, саноат намуналари, фан, адабиёт, санъат асарлари ва интеллектуал фаолиятнинг бошқа натижалари, шунингдек шахсий-номулкӣ ҳуқуқлар рақамли активлар ва бошқа моддий ҳамда номоддий бойликлар киради”.

Тадқиқотчи мазкур соҳадаги иккинчи йўналиш сифатида рақамли ҳуқуқлар, шу жумладан виртуал ва рақамли мол-мулкни қамраб олувчи объектларнинг турлари, ҳуқуқӣ мақомини белгилаб беришга қаратилган “Ўзбекистон Республикасида рақамли ҳуқуқлар ва уни ҳуқуқӣ ҳимоя қилиш тўғрисида”ги махсус қонунни ишлаб чиқиш зарурлигини таклиф қилади.

Диссертацияда замонавий ижтимоӣ тармоқлар ва уларда фойдаланувчи билан тузиладиган шартномалар таҳлил қилинган ҳолда, аксарият онлайн хизмат кўрсатувчи провайдерлар фойдаланувчиларни ўзларининг бир томонлама устунликка эга шартлари билан келишишдан бошқа имконият қолдирмаслиги мисоллар ёрдамида асослаб берилган. Бунда фойдаланувчилардан хизмат кўрсатиш шартлари ва махфийлик сиёсати шартларига рози бўлишидан бошқа имконият йўқлигини, натижада ижтимоӣ тармоқдаги контентларга нисбатан мулкӣ ҳуқуқларидан маҳрум бўлиши асослаб берилган.

Провайдерлар фойдаланувчилар томонидан жойлаштирилган маълумотлар, уларга кириш ёки молиявий операцияларни амалга ошириш ҳуқуқини берувчи аккаунтларнинг, ижтимоӣ тармоқлардаги аккаунтларнинг ҳақиқӣ мулкдори саналиши исботлаб берилган. Фойдаланувчи компания берган имкониятдан фойдаланиб, аккаунт юритган шахс сифатидагина ҳуқуқларга эга бўлади. Фақат тадбиркорлик учун мўлжалланган ҳисобварақларга нисбатан кенгроқ ҳуқуқ берилган бўлиб, бошқа мақсадларда яратилган шахсий ҳисобварақлар эса мулкдор сифатида тан олинмадиган ҳуқуқӣ имкониятлардан маҳрум бўлганлар.

Миллий қонунчиликда ахборотни ҳуқуқӣ тартибга солишдаги ва уни фуқаролик-ҳуқуқӣ мақомини белгилаш бўйича мавжуд бўшлиқлар мавжудлигининг сабаблари сифатида қуйидагилар кўрсатилган:

биринчидан, қонун чиқарувчи виртуал оламлар, виртуал объектлар ҳодисасини жиддий аҳамиятга эга ва умумий тан олинмадиган муносабат сифатида тан олмайди, шунинг учун бу ҳодисаларнинг ҳуқуқӣ мустаҳкамланишида амалда маъно йўқ, деб ҳисоблайди;

иккинчидан, қонун чиқарувчи нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда, ушбу тушунча мақсадлари учун аналогиядан фойдаланиш, яъни унга нисбатан Ўзбекистон Республикаси фуқаролик қонунчилигининг фуқаролик ҳуқуқи объектлари тўғрисидаги нормаларни қўллаш мақсадга мувофиқ саналади.

Диссертант ушбу ҳар икки қараш ҳам ҳозирги замон ҳуқуқӣ феноменлар ривожланишига мос келмайди, чунки бир томондан қайд этилган тушунчалар кўпчилик шахсларни, айниқса ёшларнинг ҳаётига кириб борган бўлса, бошқа томондан, виртуал объектлар фуқаролик ҳуқуқларининг оддий объектларидан

яққол фарқ қилади, шу сабабли мустақил ҳуқуқий тартибга солишга эҳтиёж сезади, деган қарашни илгари суради.

Тадқиқотчи фуқаролик қонунчилигига янги тушунча сифатида, “виртуал объектлар – бу компьютер дастури томонидан моделлаштирилган виртуал дунёнинг номоддий ашёлари бўлиб, виртуал олам форматида аллақачон йўлга қўйилган, бироқ қонун билан тартибга солилмаган иқтисодий муомалага эга объектлар саналади”, деган нуқтаи назарни илгари суради.

Диссертант ҳуқуқий доктринада ҳам, қонунчиликда ҳам ҳозирги кунда виртуал ўйинлардаги объектлар ва рақамли мол-мулкнинг ҳуқуқий моҳиятини тушуниш бўйича ягона ёндашув мавжуд эмас, деган хулосани илгари сурган.

Тадқиқотчи фикрича, бу ҳолат фуқаролик ҳуқуқининг ушбу янги мулк шаклларига тайёр эмаслиги билан боғлиқ. Янги конструкция ушбу мулк шакли ўзида “ашёвий” белгиларнинг интеллектуал мулк объектлари белгилари билан уйғунлиги, жисмоний шаклга эга эмаслиги, фақат маълум тизимларда (онлайн компьютер ўйинларида) айланиши, виртуал объектлар ва ўйин мулкнинг фактик моҳияти билан ажралиб туради. Натижада ҳуқуқий доктрина ва қонунчилик базаси ривожининг ҳозирги босқичида ушбу феноменнинг ҳуқуқий моҳиятини яқдил тушуниш бўйича қарашлар жуда кам.

Диссертантнинг фикрича, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида “виртуал мол-мулк”, “виртуал объект” каби тушунчалар мавжуд эмас, натижада судлар бундай ҳуқуқий муносабатларга жиддий эътибор бермайди, виртуал ўйин яратувчилари саналган компаниялар бундан фойдаланиб, иштирокчилардан кенг миқёсда уларнинг ҳуқуқларини чеклаш орқали моддий манфаатдор бўлишга ҳаракат қиладилар.

Виртуал ашёларга бўлган “мулк ҳуқуқлар” қонунчиликда тўлиқ ҳажмда тартибга солиниши давр талабига айланган. Чунки, ҳуқуқ ўзининг ижтимоий муносабатларни тартибга солишдан иборат ижтимоий мақсадини фақатгина шу йўл билан амалга ошириши мумкин, фақат шу тарзда субъектларнинг “виртуал мол-мулк”дан келиб чиқадиган фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлари қонун нормалари асосида ҳимоя қилинади, фақат шундагина мазкур институт Ўзбекистон фуқаролик ҳуқуқида ҳақиқий ривожланишга эришиши мумкин. Шу нуқтаи назардан ҳам, “виртуал мол-мулк” тушунчасини фуқаролик ҳуқуқлар объектлари рўйхатида, хусусан Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 81-моддасига киритиш таклиф қилинади.

Илмий тадқиқотлар ва арбитраж амалиётида виртуал оламни давлат томонидан ҳуқуқий тартибга солиш зарурати учта асосий ёндашув билан белгиланади. Виртуал оламга ҳуқуқнинг таъсирини инкор қилувчи биринчи ёндашув вакиллари фикрича, виртуал ўйинлар билан боғлиқ барча мулк масалалар мазкур ўйин яратувчилари саналган ИТ муҳандислари ихтиёрида тўлиқ бўлиши зарур. Иккинчи ёндашув В.Дуранскенинг “сеҳрли доира” қонидаси орқали ифодаланади. Ушбу ёндашувга кўра, виртуал оламдаги воқеалар ҳақиқий олам учун ҳуқуқий оқибатлар туғдирсагина ушбу жараёнларни тартибга солиш мақсадида ҳуқуқни қўлловчилар ҳақиқий дунё ҳуқуқий нормаларига мурожаат қилишлари лозимлиги илгари сурилади.

Диссертантнинг фикрича, интернетда фойдаланувчиларни химоя қилишнинг бошқа механизмларини, шу жумладан блокчейн технологиясини ишлаб чиқишга алоҳида эътибор қаратиш таклиф қилинади. Тадқиқотчининг фикрича, халқаро хусусий ҳуқуққа янги коллизия боғловчи сифатида “**lex cryptographica**”ни жорий қилиш таклиф қилинади. Ушбу янги технология давлатдан мустақиллиги, шаффофлиги, фойдаланувчиларнинг ўзаро келишуви асосида якуний қарор қабул қилиши билан афзал ҳисобланади.

Классик ашъвий ҳуқуқлар каби хусусиятларни ўз ичига олган виртуал мол-мулк ва унинг ҳуқуқий муҳофазаси масаласи, миллий қонунчилик олдига ушбу жараёнларни ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ янги кибер ҳуқуқ концепцияларини яратиш зарурлиги асослаб берилиб, ахборот хавфсизлиги, рақамли технологияларни қўллаш билан боғлиқ **Рақамли Ўзбекистон концепциясини** янги ғоялар асосида ишлаб чиқиш зарурлиги исботлаб берилган.

Тадқиқотчи ҳар қандай виртуал мол-мулк рақамли объект бўлиб ҳисобланади, лекин ҳар қандай рақамли объект виртуал мол-мулк бўла олмайди, деган илмий ғояни илгари сурган. Бунга асос сифатида виртуал мол-мулкнинг бошқа рақамли объектлардан фарқ қилувчи ўзига хос белгиларининг мавжудлиги кўрсатилган.

Виртуал объектларнинг олди-сотдисини амалга ошириш ёки унга эгалик ҳуқуқини шакллантиришда **шартномавий концепциядан** фойдаланиш зарурлиги асослаб берилган. Бунда виртуал олам яратувчиси ва фойдаланувчи ўртасидаги виртуал объектларга бошқа воситалардан фарқли равишда ўзаро муносабатларда мослашувчанлик ва мувозанатни таъминлайдиган **лицензия шартномаларидан** кенгроқ фойдаланиш таклиф қилинади.

Диссертация доирасида рақамли активнинг турли таърифларига асосланиб, қуйидаги ўзига хослиги кўрсатиб берилган. **Биринчидан**, рақамли ҳуқуқлар тушунчаси хилма-хиллиги ва уларни фақат молиявий воситаларга боғлаш мумкин эмаслиги ҳақидаги нуқтаи назар қўпчилик олимлар томонидан тасдиқланди. Қонун рақамли ҳуқуқларнинг фақат маълум ахборот тизимидаги пуллик талаблари ёки эмиссия қоғозлари айланиши билан боғлиқ бир қисмини кўриши баҳсли масаладир. **Иккинчидан**, рақамли актив кўзда тутган рақамли ҳуқуқлар предмети пул, аниқроғи, пуллик талаблар бўлиши мумкин. Лекин, адабиётларда пуллик талабнинг моҳиятига оид ягона ёндашув мавжуд эмас.

Ҳозирда жаҳон амалиётида “рақамли активлар” категориясининг ягона таърифи ишлаб чиқилмаган. Доктринада “рақамли активлар” ҳодисасини белгилашга уринишлар кам кузатилади. Хусусан, рақамли активларнинг ҳуқуқий мақоми ва уларни тартибга солиш муаммолари M. Perrone, J. Beier, A. Waller, G.Lastowka, K. Sherry, J. Chambers, G. Ferrera, S. Tracy, D. Kirk, J. Farwell тадқиқотларида ўрганиб чиқилган.

Диссертантнинг фикрича, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида “рақамли активлар” тушунчаси белгиланмаган. Ўзбек доктринасида бу ҳодисанинг таърифи ва тавсифи мавжуд эмас. Ўрганилаётган ҳодисанинг

хусусиятлари ва моҳиятини тушуниш учун Европа давлатларининг доктринаси ва қонунчилигига мувожаат қилиш мақсадга мувофиқ.

Тадқиқот натижаларида ушбу тушунчага умумий таъриф сифатида қуйидаги таъриф таклиф қилинган: *“рақамли активлар – ахборот жойлаштириши мумкин бўлган ва ахборот олиниши ёки келажакда олиниши мумкин бўлган исталган ташувчида сақланадиган ҳар қандай рақамли файл”*.

Диссертациянинг учинчи боби **«Рақамли мулк ҳуқуқини фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари»**га бағишланган бўлиб, унда тадқиқотчи томонидан рақамлаштириш шароитида фуқаролик ҳуқуқлари объектларининг таснифи ва субъектив фуқаролик ҳуқуқлар табиатини тушуниш муаммолари, фуқаролик доктринасида рақамли объектлар ва уларни фуқаролик-ҳуқуқий объектлар турларига киритиш муаммолари, блокчейн технологиялари асосида яратиладиган маҳсулотлар (криптовалюта, токен, смарт контракт)ларнинг ҳуқуқий табиатини тушуниш муаммолари, рақамли мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг фуқаролик-ҳуқуқий усуллари тадқиқ қилинган.

Рақамли муносабатлар ва уларнинг ҳуқуққа кўрсатаётган таъсири бўйича ўтказилган тадқиқотлар, жумладан, J.Oster, R. O.Eduardovych, Vasiliy L., Vladimir F., Kazankova T. N., Marchenko D. E., Glebova E. V., Serova O. A., Loh W., Moonika A. ва бошқалар ўрганилган ҳолда узок вақт давомида материя ва энергиядан фарқли ўзига хос воқелик тури сифатида қаралган ахборот, бизнинг кўз ўнгимизда сўнгги ўн йилликда ўзига хос эволюцияни бошдан кечириб, ашёлар, баъзи ҳолларда эса – ҳаттоки биологик объектлар хусусиятларига эга бўлиб, айрим муаллифлар ушбу жараёнларни ёритишда **“рақамли организм”** (digital organism) тушунчасидан фойдаланаётганлиги тадқиқ қилинган.

Фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларда субъектив ҳуқуқларнинг ҳуқуқий табиатини рақамли трансформацияси, ҳуқуқий муносабатларнинг янги виртуал объектлари пайдо бўлиши ҳақида фикр юритиш ўринлидир. Норматив тартибга солиш нуқтаи назаридан, субъектив ҳуқуқларнинг рақамли трансформацияси ҳуқуқий тизимдаги таркибий ўзгаришларга ҳамда хусусий ва оммавий ҳуқуқ институтларининг пайдо бўлишига олиб келади, баъзи олимлар уларнинг йиғиндисини аллақачон қонунчиликнинг янги комплекс тармоғи сифатида кўриб чиқмоқда.

Жамиятни рақамлаштириш шароитида ижтимоий энтропия даражасининг ортиши, мулкий (келажакда эса шахсий номулкий) муносабатлар янги турлари ва янги объектларнинг пайдо бўлиши, ҳуқуқий муносабатлар мазмунини ҳосил этувчи субъектив ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг тартибга солиш заруратини оширади. Диссертантнинг фикрича, айнан улар истиқболда ҳуқуқ-тартибот ривожининг янги босқичида тегишли ҳуқуқий институтларни шакллантириш учун асос ҳисобланади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, субъектив ҳуқуқлар мазмунини рақамли трансформацияси ташкил қилиб, у ҳар қандай **мулкий неъматларни виртуаллашувига** хизмат қилиши мумкин. Рақамли ҳуқуқлар ва рақамли

фуқаролик муомаласини ҳуқуқий тартибга солишни янада ривожлантириш турли концептуал моделларга асосланиши асослаб берилди. Жумладан: “рақамли ҳуқуқлар” модели, “рақамли молиявий активлар” модели, “рақамли оффшор” модели, “махсус қонун” (намунавий ҳуқуқ)” модели, “анъанавий ҳуқуқни рақамлаштириш”, “махсус мол-мулк қиймати” модели ва бошқа шаклларда тартибга солиниши мумкин.

Рақамли активларни виртуал мулк (мулкӣ ҳуқуқлар) ва виртуал шахсий номулкӣ неъматлар ҳамда мулкӣ ҳуқуқлар билан боғлиқ бошқа ҳуқуқларга ажратиш зарурлиги доктринал ва амалий жиҳатдан асосланди ҳамда рақамли активларнинг эгасини “мулкдор” деб тан олиш зарур, деган хулосага келинди.

Кибермаконнинг асосий хусусиятларидан бири унинг трансчегаравий табиати ҳисобланади. Мазкур ҳолат аслида ушбу ноёб муҳитда ривожланаётган барча муносабатларнинг **трансюрисдикциявий** хусусиятини кўрсатиб беради.

Ушбу муаммони ҳал қилиш кибермаконда содир бўлаётган муносабатларни (шу жумладан криптовалюта, рақамли активлар, виртуал мол-мулкни муомалага киритиш билан боғлиқ) ягона халқаро ҳуқуқий тартибга солиш заруратини ҳам юзага келтирмоқда. Аммо бунинг учун аввало халқаро ташкилотлар ушбу ҳодисага ягона ёндашувни ишлаб чиқиши зарур. Шу мақсадда, **“Криптовалюталар тўғрисида”ги Конвенцияни қабул қилиш талаб этилади.**

Тадқиқотчи ҳар қандай янги мол-мулк турлари ва шунга мос равишда улар сабабли шаклланадиган янги муносабатлар пайдо бўлиши, ҳуқуқий режимларни тубдан қайта қуриш ва бундай муносабатларни тартибга солишнинг янги ҳуқуқий воситалари, шунингдек, уларнинг иштирокчилари ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш воситаларининг пайдо бўлишига олиб келади, деб ҳисоблайди.

Диссертацияда криптовалюта ва бошқа электрон молиявий активлар, ахборот базаларидаги ёзувлар (Big data), домен номлари ва аккаунтлар, ўйиндаги мол-мулк, бошқа виртуал мол-мулкдан иборат рақамли, виртуал объектларнинг хилма-хиллиги, уларга ҳуқуқий режимнинг ўзига хослигига қараб, ҳам ашёвий ҳуқуқлар, ҳам мажбурият ҳуқуқлар объектлари сифатида ҳаракат қилишга имкон бериши таҳлил қилинган.

Тадқиқотчи ўз таркибига рақамли ҳуқуқлар, электрон пуллар ва қимматли қоғозлар, шунингдек, бошқа ахборот базаларини, мета оламда яратилган бино-иншоотларни ўз ичига олган мулкӣ комплекслар, яъни **рақамли корхоналарнинг** яратилиши келажакда **рақамли кўчмас мулкнинг пайдо бўлишига**, унинг ҳуқуқий режими кўчмас мулк режими билан бир хил ҳуқуқий ҳимоя қилинишига олиб келади, деб ҳисоблайди.

Тадқиқотчининг фикрича, рақамли корхоналарнинг мулкӣ комплекслар сифатида ҳуқуқий мақомининг белгиланиши ва ҳуқуқ субъектлари сифатида тан олиниши **корпоратив ҳуқуқнинг доктринасини ўзгартиришга** ва фуқаролик қонунчилигида янги турдаги **юрӣдик шахсларнинг** ташкилий-ҳуқуқий шаклларининг рақамли трансформацияси учун ҳам хизмат қилади.

Тадқиқот ишининг тўртинчи боби «**Ўзбекистон Республикасида рақамли мулк ҳуқуқини тушуниш ва тартибга солишнинг янги концепцияси**» деб номланиб, унда Ўзбекистонда ҳуқуқнинг рақамли трансформациясини қилиш зарурати ва унинг асосий йўналишлари, Ўзбекистонда рақамли мулк объекти сифатида виртуал валюта (криптовалюта ва блокчейн технологиялари)ни ҳуқуқий тартибга солиш истиқболлари, Ўзбекистонда рақамли мулк ҳуқуқини фуқаролик қонунчилигига жорий қилиш йўналишлари, Ўзбекистон қонунчилигига рақамли технологияларга асосланган фуқаролик-ҳуқуқий моделларни жорий қилиш истиқболлари тадқиқ қилинган.

Тадқиқот асосида, **Ўзбекистонда рақамли технологияларни тартибга солишнинг фуқаролик ҳуқуқи модели концепцияси ишлаб чиқилди.** Ушбу концепцияга кўра рақамли технологиялардан фойдаланиш натижасида яратилган ва электрон ёки бошқа техник воситалар орқали рақамли шаклда ифодаланган рақамли мол-мулкни тартибга солиш ўз ичига фуқаролик ҳуқуқининг махсус институти сифатида рақамли объектларни қонун билан тан олиш, эгаллик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф қилиш, рақамли мулк ҳуқуқларни бошқаларга ўтказиш билан боғлиқ хусусий-ҳуқуқий муносабатларни қамраб олиши таклиф қилинади.

Криптовалюталар, токенлар ва бошқа рақамли мулк объектларини ҳуқуқий тартибга солиш ҳанузгача ушбу объектларнинг ҳуқуқий табиати ва уларнинг эгаларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг мумкин бўлган усуллари ҳақида аниқ илмий-амалий ёндашувлар бўлмаганлиги сабабли, замонавий хорижий ҳуқуқни қўллаш амалиётида бир нечта ҳуқуқий ёндашувлардан фойдаланган ҳолда, токен ва криптовалюта эгаларининг мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг бешта усули асослаб берилган.

Диссертациянинг ушбу бобида ўтказилган таҳлиллар асосида рақамли мол-мулкка бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усуллариининг бир нечта таснифини таклиф қилиш мумкин. Рақамли мол-мулкнинг номоддий хусусиятидан келиб чиқиб, рақамли фуқаролик муомаласида бундай объектларга бўлган мулк ҳуқуқлар мавжуд ва улар ҳимоя қилиниши зарур, улар бузилган тақдирда, мулк жавобгарлик юзага келиши керак, деб ҳисоблайди.

Диссертантнинг фикрича, электрон шаклда тузиладиган шартноманинг янги тури – смарт-контрактни қонунчиликда мустаҳкамлаш таклиф этилади, ушбу шартнома бўйича мажбуриятларнинг бажарилиши рақамли молиявий технологиялардан фойдаланган ҳолда амалга оширилишига урғу бериш керак. Бироқ, шартноманинг мустақил тури сифатида смарт-контракт ускуналар ва блокчейн технологияси техник имкониятларига боғлиқ, бу эса битимнинг ҳуқуқий моҳиятига таъсир қилмаслиги зарур.

Диссертант криптовалюта ва биткоин тушунчаси ва унинг ҳуқуқий табиати бўйича ўтказилган кўплаб тадқиқотларни (S.Nakamoto, T.I. Kiviat, R.Grinberg, V. Tu, M.W.Meredith, Brito, H.Shadab, A.Castillo, M.Rustem, K., Sergey) таҳлил қилган ҳолда, криптовалюта – бу тўлиқ автоматик режимда ишлайдиган, марказлаштирилмаган тўлов тизими томонидан

таъминланадиган, мустақил, ўзаро ҳисоб-китобларни юритишда мақсад қилган, рақамли-электрон валютанинг бир туридир. У алмашинув операцияларида валютага параллель восита сифатида ишлатиладиган, шифрланган, тартибга солинмаган рақамли активдир, деган муаллифлик ёндашувни илгари сурган.

Муаллиф Хитой, Канада, Норвегия, Финляндия, Германия, Австрия, АҚШда виртуал валюта ва блокчейн технологияларини ҳуқуқий тартибга солиш тажрибасини таҳлил қилган ҳолда, ушбу давлатларда уч хил модел илгари сурилишини, бунда **биринчи модел** виртуал валюта ва блокчейн технологияларини тўлиқ тақиқлаш, **иккинчи модел** товар сифатида эмас, балки валюта (тўлов воситаси) сифатида кўриб чиқиш кераклиги ҳамда ушбу муносабатларни солиққа тортиш, улар устидан давлат назоратини ўрнатиш, **учинчи модел** номоддий актив ва майнинг операцион фаолият сифатида қараш, солиққа тортиш, чекловлар ва давлат назоратининг йўқлигини қайд этади.

Тадқиқотчи, ақлли шартномалар ўзида ҳам дастурий воситаларни, ҳам ҳуқуқий жараёнларни қамраб олганлигини таҳлил қилган ҳолда, «*smart contracts*» – «*ақлли шартномалар*» – бу тарафлардан камида биттаси шахс бўлмаган, тузилиши ва амалга оширилиши тўлиқ автоматлаштирилган, муаллифининг ўз олдига қўйган мақсадларига эришган деб ҳисобланиши учун етарли бўлган хатти-ҳаракатларни сунъий интеллект ёрдамида баҳолайдиган, аввалдан яратилган дастурий таъминот ва алгоритмларга асосланган, яратувчисида шартномавий муносабатлар билан бирга муаллифлик ҳуқуқини пайдо қиладиган электрон шартномадир» деган муаллифлик таърифини илгари суради.

Муаллиф “ақлли шартнома”ни ҳуқуқий мазмунга эга бўлган шартнома деб ҳисоблаш зарур деган нуқтаи назарга келган ҳолда, ташқи савдо соҳасидаги ақлли шартномаларнинг асосий белгилари сифатида унинг электронлилик табиати; дастурий таъминот орқалигина амалга оширилиши; аниқлик; шартлилик табиати; ўз-ўзини ижро этиш; ўз-ўзини таъминлаш каби хусусиятларини кўрсатиб, унинг асосий жиҳати сунъий интеллектга асосланган ақллилик функциясидир, деган фикрни илгари суради.

«Ақлли шартнома» фуқаролик-ҳуқуқий битим шакли тўғрисидаги қоидаларга мос келиши ва мазкур шартнома тузиш ҳамда уни амалга ошириш усулини қонунчиликда мустаҳкамлаш, уларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш учун тегишли ишлар амалга оширилиши лозимлигини таъкидлаган.

Фуқаролик ҳуқуқида виртуал валютага куйидаги муаллифлик таърифи таклиф қилинган: “виртуал валюта – бу ахборот-телекоммуникация технологияларини қўллаш орқали яратиладиган ва ҳисобга олинадиган, Ўзбекистон Республикаси ёки хорижий давлатларнинг валютасида номинация қилинмаган, электрон пул ва қонуний тўлов воситаси ҳисобланмайдиган, шахсларнинг чекланмаган доираси томонидан тўловларни амалга ошириш учун фойдаланиши мумкин бўлган мулкдир”.

Халқаро электрон савдо муносабатларини коллизия-ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари доирасида сўнгги йилларда ўтказилган тадқиқотлар

(И.Рустамбеков, M.Frendo, C.A. Kelman ва M.Chissick, K.Henderson ва A.Poulter, Wang, C.C. ва Chen, C.C., Turban, E., Bolloju, N, Gökmen, A.)ни ўрганган ҳолда, ахборот технологиялари кўмагида виртуал оламда электрон шаклда ўрнатилган муносабатларга татбиқ қилинадиган ҳуқуқни танлаш айниқса, ахборот сония ичида бир неча давлат чегараларини кесиб ўтиши, маълумотларга кириш бир вақтнинг ўзида турли мамлакатлар ҳудудидан ўтиши каби ҳолатлар билан мураккаблашади, деган хулосага келган.

Рақамли ҳуқуқлар билан боғлиқ инвестициялар ҳажми йилдан-йилга ўсиб бормоқда. Диссертант инвесторларга қимматли қоғозларни олиш ҳуқуқини берувчи (тўғридан-тўғри ёки инвестиция платформаси оператори агент сифатида фаолият юритадиган брокерлик модели орқали) *инвестиция лойиҳаси токенларини сотиб олиш йўли билан инвестицияларни жалб қилиш тизимини жорий қилиш зарур*, деб ҳисоблайди.

ХУЛОСА

“Кибермаконда рақамли мулк ҳуқуқи ва уни ҳуқуқий тартибга солиш” мавзусидаги диссертация тадқиқоти натижаси бўйича қуйидаги илмий-назарий ва амалий аҳамиятга эга бўлган хулосаларга келинди:

I. Илмий назарий хулосалар.

1. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, мавжуд виртуал оламларнинг асосий хусусиятларидан бири бу иштирокчилар ўртасидаги ўзаро алоқани таъминлаш ва иқтисодий тизимларнинг мавжудлигидир. Ушбу тизимда мулкни ўғирлаш имконияти яратилган ва ўйин ташкилотчилари виртуал мол-мулкни реал пулга сотиб олиш имкониятини берганлиги сабабли, иштирокчилар учун реал моддий йўқотишларга олиб келиши мумкин бўлган муайян ҳуқуқий муносабатлар юзага келади, бу “хавф” тушунчасининг таърифига мосдир.

2. Ҳозирги даврда иқтисодий муносабатларда фаол иштирок этаётган виртуал объектлар пайдо бўлди, аммо ҳам доктринал, ҳам амалий жиҳатдан уларни ҳуқуқий тартибга солиш ноаниқлигича қолмоқда.

3. Судлар томонидан виртуал объектларнинг муомалага киритилиши билан боғлиқ ишларни ҳал қилишда бир нечта ёндашувларни қўллаш мумкин. Биринчидан, қонун компютер ўйинлари соҳасидаги муносабатларга аралашмаслиги керак. Иккинчидан, виртуал объектларга нисбатан ашёвий ҳуқуқ ва мулк ҳуқуқи қоидалари қўлланилади. Учинчидан, бундай муносабатлар фойдаланувчи ва муаллифлик ҳуқуқи эгаси ўртасидаги лицензиялаш ҳамда бошқа шартномалар билан тартибга солиниши мумкин.

4. Тадқиқотлар натижасида рақамли мол-мулкни ашёвий мулк сифатида тан олиш бўйича Осиё ва англо-саксон доктринаси таҳлил қилиниб, уларда икки доктринал ёндашув: **мулк ҳуқуқий ва шартнома ҳуқуқий ёндашув** шаклланганлиги асослаб берилди.

5. Виртуал объектларни олди-сотдисини амалга ошириш ёки унга эгалик ҳуқуқини шакллантиришда шартномавий концепциядан фойдаланиш таклиф қилинади. Бунда виртуал олам яратувчиси ва фойдаланувчи ўртасидаги

виртуал объектларга бошқа воситалардан фарқли равишда ўзаро муносабатларда мослашувчанлик ва мувозанатни таъминлайдиган лицензия шартномаларидан кенгроқ фойдаланиш керак.

6. Виртуал объектларнинг ҳуқуқий мақомини белгилашга қаратилган радин назарияси ва утилитар назариянинг хусусиятлари таҳлил қилиниб, виртуал объектлар эгаси учун қадрли ва маълум бир иқтисодий баҳога эга бўлганлиги учун уларни ҳуқуқий муҳофазасини яратишга қаратилган аралаш назариядан фойдаланиш таклиф қилинади. Виртуал объектларга бўлган ҳуқуқнинг тан олинishi инвесторларни жалб қилишга ва иқтисодий самарадорликка олиб келади.

7. Виртуал мол-мулк сифатида тан олинadиган объектлар фуқаролик қонунчилигида мавжуд бўлган **“бошқа буюмлар, мол-мулк”** тушунчасига киритилиши керак. Мазкур тартиб фуқаролик ҳуқуқлари объектлари очик рўйхатини ўз ичига олган меъёрни бажаришга имкон беради, иккинчидан, виртуал объектлар қонуний маънода мол-мулк сифатида эътироф этилади ва бунинг натижасида қонун, шартнома ва бошқалар орқали амалга оширилмаса, бузилган ҳуқуқни тиклайдиган асоссиз бойитиш тўғрисидаги нормалар кўриб чиқилadиган муносабатларга қўллаш мумкин бўлади.

Агар фойдаланувчига тегишли бўлган виртуал мол-мулк унинг иродасига қарши олиб қўйилган бўлса, бундай ҳаракатлар асоссиз бойиб кетиш сифатида баҳоланиши мумкин ва мулкни натура шаклида қайтариш ёки унинг қийматини қоплаш мажбурияти пайдо бўлиши (Фуқаролик кодексининг 1023, 1024, 1026, 1028-моддалар) зарур.

8. Миллий қонунчиликни рақамли технологиялар талабларидан келиб чиққан ҳолда инвентаризациядан ўтказиш, унда “ўйин” ёки “компьютер ўйини”, “виртуал ўйин” ёки “онлайн ўйин”, “рақамли мулкый ҳуқуқлар”, “киберспорт”, “виртуал реаллик”, “виртуал мол-мулк”, “виртуал объект” каби тушунчаларга таърифлар ишлаб чиқиш, энг муҳими ушбу янги ҳуқуқий феноменларни ҳуқуқий тартибга солишнинг янги концепцияларини қабул қилиш зарур. Ушбу тушунчаларни янги таҳрирдаги Фуқаролик кодексига киритиш орқали, қимор ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинлардан аниқ фарқлаш мақсадга мувофиқдир.

9. Ҳозирги вақтда рақамли технологияларнинг шиддат билан ривожланиши шароитида моддий шаклга эга бўлмаган, шунингдек интеллектуал мулкка ҳам мансуб бўлмаган, лекин ҳуқуқ субъектлари учун маълум бир иқтисодий қийматга эга бўлган объектлар юзага келмоқда. Шу боис, қонунчиликка “рақамли мулкый ҳуқуқлар”, “виртуал мол-мулк”, “рақамли актив”, “крипто-актив”, “рақамли валюта”, “рақамли актив”, “виртуал валюта” ва бошқа тушунчаларни киритиш таклиф қилинади.

10. Рақамли (виртуал) актив виртуал мол-мулк, рақамли мулк, мулкка ёки умуман, фуқаролик ҳуқуқий объектларга алоқадор бўлмаган, лекин рақамли шаклга эга бўлган объектларнинг барчасини қамраб олади.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар.

11. Жаҳон амалиётидан келиб чиқиб, рақамли активларни виртуал мулк (мулкӣ ҳуқуқлар) ва виртуал шахсий номулки неъматлар ҳамда мулкӣ ҳуқуқлар билан боғлиқ бошқа ҳуқуқларга ажратиш зарур. Бунда, рақамли активлар “мулкдори”, Ўзбекистон Республикасида “мулк” тушунчасини қонунчиликда ўзига хос тартибга солишга оид қонунчиликдан келиб чиққан ҳолда, рақамли активлар “ҳуқуқлар эгаси” сифатида ҳам белгиланиши мумкин. Бироқ, бу борада энг мақбул ҳуқуқий мақом “мулкдор” деб тан олинishi ҳисобланади, чунки фуқаролик ҳуқуқида ашёларга қўйилган талаблар билан солиштирилганда, рақамли мол-мулк моддий тусга эга бўлмаган ашё ҳисобланади.

12. Рақамли активларга бўлган мулк ҳуқуқи мерос ҳуқуқи асосида меросхўрларга ўтишини таъминлаш мақсадида рақамли активларни сақлаш реестрини юритиш таклиф қилинади. Васиятномани тасдиқлаш бўйича нотариал ҳаракатни амалга ошириш электрон шаклда ҳам тақдим этилиши лозим. Васиятноманинг ушбу шаклини “рақамли васиятнома” деб аташ таклиф қилинади.

13. Рақамли ҳуқуқлар – бу фуқаролик ҳуқуқларининг янги объекти бўлиб, улар рақамли код ёки белгидан иборат, яъни қонун ҳужжатларида белгиланган марказлашмаган ахборот тизимининг белгиларига жавоб берадиган ахборот тизимида мавжуд бўлган, электрон маълумотлар йиғиндисидир, бунда мазкур ахборот технологиялари ва унинг техник воситалари, ушбу рақамли код ёки белгига ягона кириш ҳуқуқи эга бўлган шахсга, исталган вақтда фуқаролик ҳуқуқлари тегишли объектининг тавсифи билан танишиш имкониятини бериши шарт.

14. Блокчейн технологияси нафақат рақамли активларнинг яратилиши ва муомаласини таъминлайди. У ҳар қандай активлар ва операциялар маълумотлари реестрини юритишда қўлланиши мумкин: кўчмас мулк, қимматли қоғозлар, интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқларни, оила ва никоҳ муносабатларини рўйхатга олиш ва бошқалар.

15. Рақамли молиявий активлар ва рақамли валюта ўртасидаги асосий фарқ – мажбуриятга эга шахсда: рақамли молиявий активлар бўйича, ҳар доим рақамли молиявий активлар юзасидан мажбуриятга эга **аниқ шахс мавжуд**. Бундан ташқари, рақамли валютадан фарқли ўлароқ, **рақамли молиявий активлар – бу рақамли ҳуқуқ бўлиб**, у ўз навбатида фуқаролик ҳуқуқларининг янги объекти ҳисобланади, бу ўз-ўзидан рақамли молиявий активларни муомалага лаёқатли эканлигини кўрсатади. Рақамли молиявий активлар олди-сотди, айирбошлаш, ҳадя, гаров ва ҳоказолар бўйича битимнинг предмети бўлиши мумкин.

16. Қонунчиликка қуйидаги муаллифлик тушунчаларини киритиш таклиф қилинади:

“Рақамли валюта — ахборот тизимида мавжуд бўлган, Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги бўлмаган тўлов воситаси сифатида таклиф

қилинадиган ва (ёки) хорижий давлат ва (ёки) халқаро валюта ёки ҳисоб бирлиги ва (ёки) инвестиция сифатида қабул қилиниши мумкин бўлган электрон маълумотлар (рақамли код ёки белги) ва уларга нисбатан бундай электрон маълумотларнинг ҳар бир эгаси олдида жавобгар бўлмаган шахс (оператор ва (ёки) ахборот тизимининг тарқатувчи бундан мустасно), фақат ушбу электрон маълумотларни бериш тартибига риоя этилишини таъминлаши ва бундай ахборот тизимига ўз қоидаларига мувофиқ ёзувлар киритиш (ўзгартириш) бўйича ҳаракатларни амалга оширишга мажбур бўлган ахборот тизимидир”;

“Рақамли актив – бу ахборот тизимидаги рақамли қайд бўлиб, у айирбошлашнинг рақамли воситаси, ҳисоб-китоб бирлиги, ҳисобга олиш, қийматни сақлаш воситаси бўлиб, мол-мулкка ёхуд фуқаролик ҳуқуқининг иқтисодий ёки бошқа моддий, иқтисодий бўлмаган қийматига эга бошқа объектларига нисбатан мулкдорлик ҳуқуқларини тасдиқлайдиган рақамли файл”;

“Виртуал объектлар – бу компьютер дастури томонидан моделлаштирилган виртуал дунёнинг номоддий ашёлари бўлиб, виртуал олам форматида аллақачон йўлга қўйилган, бироқ қонун билан тартибга солилмаган иқтисодий муомалага эга объектлар саналади”;

“Рақамли ҳуқуқлар – мазмуни ва амалга ошириш шартлари қонун ҳужжатларига мувофиқ ахборот тизими томонидан белгиланган мезонларга жавоб берадиган ҳамда ахборот тизимининг қоидаларига мувофиқ белгиланадиган мажбурият ва бошқа ҳуқуқлар мажмуасидир”;

“Виртуал валюта – бу ахборот-телекоммуникация технологияларини қўллаш орқали яратиладиган ва ҳисобга олинадиган, Ўзбекистон Республикаси ёки хорижий давлатларнинг валютасида номинация қилинмаган, электрон пул ва қонуний тўлов воситаси ҳисобланмайдиган, шахсларнинг чекланмаган доираси томонидан тўловларни амалга ошириш учун фойдаланиши мумкин бўлган мулкдир”.

17. Фуқаролик кодексининг 81-моддасини қуйидаги тахрирда баён қилиш таклиф қилинади: *“Фуқаролик ҳуқуқларининг объектларига ашёлар, шу жумладан пул ва қимматли қозғозлар, бошқа буюмлар, мол-мулк, виртуал мол-мулк, шу жумладан мулкӣ ҳуқуқлар, рақамли ҳуқуқлар, ишлар ва хизматлар, ихтиролар, саноат намуналари, фан, адабиёт, санъат асарлари ва интеллектуал фаолиятнинг бошқа натижалари, шунингдек шахсий номулкий ҳуқуқлар рақамли активлар ва бошқа моддий ҳамда номоддий бойликлар киради”*.

18. Истисодий ислохотларнинг иккинчи йўналиши сифатида рақамли ҳуқуқлар, шу жумладан виртуал ва рақамли мол-мулкни қамраб олувчи объектларнинг турлари, ҳуқуқий мақомини белгилаб беришга қаратилган *“Ўзбекистон Республикасида Рақамли ҳуқуқлар ва уни ҳуқуқий ҳимоя қилиш тўғрисида”ги махсус қонунни ишлаб чиқиш зарур.*

Ушбу қонунда рақамли фуқаролик муомаласининг асосий тушунчалари ва тамойиллари, муомала объектлари ва субъектлари ҳамда уларнинг ҳуқуқий

мақоми, рақамли битимлар (битимлар)нинг асосий турлари ва ҳуқуқий тузилмалари, шартнома, рақамли ҳуқуқ, рақамли хизматлар, рақамли мажбуриятлар, ҳуқуқлар объектларининг турлари, рақамли технология платформаси, рақамли мол-мулк турлари, аутентификация қоидалари ва бошқалар) белгилаб берилиши таклиф қилинади.

Бундан ташқари қонун лойиҳаси рақамли фуқаролик айланмасининг махсус тамойиллари, айланма субъект ва объектлари, объектларни тартибга солишнинг ҳуқуқий режими, рақамли келишувларнинг асосий кўринишлари, рақамли мулк шакллари, рақамли фуқаролик айланмаси субъектларини идентификация қилиш қоидаларини ҳам қамраб олиши зарур.

19. Классик ашёвий ҳуқуқлар каби хусусиятларни ўз ичига олган виртуал мол-мулк ва унинг ҳуқуқий муҳофазаси масаласи, миллий қонунчилик олдига ушбу жараёнларни ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ янги кибер ҳуқуқнинг концепцияларини яратиш зарурати мавжуд.

Бизнингча, Ўзбекистонда янги Фуқаролик қонунчилиги нормалари кибер ҳуқуқда виртуал мол-мулк ва уни ашёвий-ҳуқуқий муҳофазаси масалаларини қамраб олиши зарур. Ушбу тартибга солиш концепцияси нафақат Фуқаролик кодекси балки, ахборот хавфсизлиги, рақамли технологияларни қўллаш билан боғлиқ **Рақамли Ўзбекистон концепциясини** янги ғоялар асосида ишлаб чиқиш зарурлигини кўрсатади.

20. Яқин вақтларгача виртуал ўйин дунёси ва интернетни қамраб олган виртуал олам макони давлатнинг мажбурлов функциясидан холи ва ўзини ўзи тўлиқ тартибга солишга қаратилган тизим сифатида намоён бўлган. Амалиётда **“lex mercatoria”**га ўхшаб, интернетнинг ўзини ўзи бошқариш қоидалари тўплами **“lex informatica”** шаклланиб, унинг меъёрий кучи техник воситалар билан таъминлайди.

Интернетда фойдаланувчиларни ҳимоя қилишнинг бошқа механизмларини, шу жумладан блокчейн технологиясини ишлаб чиқишга алоҳида эътибор қаратиш таклиф қилиниб, миллий халқаро хусусий ҳуқуққа янги коллизия боғловчи сифатида **“lex cryptographica”**ни жорий қилиш таклиф қилинади. Ушбу янги технология давлатдан мустақиллиги, шаффофлиги, фойдаланувчиларнинг ўзаро келишуви асосида яқиний қарор қабул қилиши билан афзал ҳисобланади.

21. Виртуал мол-мулкнинг ҳуқуқий табиати ва унга нисбатан мулкий ҳуқуқлар масаласида ҳам ягона концепция мавжуд эмаслигини қайд этиш зарур. “Виртуал мол-мулк” атамасининг қонунчиликдаги таърифи мавжуд эмас. Бундан ташқари, “рақамли ҳуқуқлар (рақамли актив)”, “рақамли объект”, “виртуал мол-мулк”, “виртуал ўйин мулки” тушунчаларини бир-биридан фарқлаш керак.

22. Бизнингча, криптовалюта ва бошқа электрон молиявий активлар, ахборот базаларидаги ёзувлар (Big data), домен номлари ва аккаунтлари, ўйиндаги мол-мулк, бошқа рақамли, виртуал объектларнинг хилма-хиллиги, уларга ҳуқуқий режимнинг ўзига хослигига қараб, ҳам ашёвий ҳуқуқлар, ҳам мажбурият ҳуқуқлар объектлари сифатида ҳаракат қилишга имкон беради.

23. **Мулкий неъматларни виртуаллашуви натижасида**, ўз таркибига рақамли ҳуқуқлар, электрон пуллар ва қимматли қоғозлар, шунингдек, бошқа ахборот базаларини киритган мулкий комплекслар, яъни **рақамли корхоналарнинг** яратилиши келажакда **рақамли кўчмас мулкнинг пайдо бўлишига**, унинг ҳуқуқий режими кўчмас мулк режими билан бир хил ҳуқуқий ҳимоя қилинишига олиб келади, деб ҳисоблаймиз.

24. Рақамли корхоналарнинг мулкий комплекслар сифатида ҳуқуқий мақомини белгиланиши ва ҳуқуқ субъектлари сифатида тан олиниши **корпоратив ҳуқуқнинг анъанавий доктринасини ўзгартиришга** ва фуқаролик қонунчилигида янги турдаги **юримдик шахсларнинг** ташкилий-ҳуқуқий шакллари рақамли трансформацияси учун хизмат қилади.

25. Бизнинг фикримизча, ахборотнинг per se номоддийлиги туфайли уни яқдиллик билан ашё деб ҳисоблаш мумкин эмас. Шунинг учун, ашёвий-ҳуқуқий режимни ахборотни ифодалашнинг электрон шакллари рақамли объектларга татбиқ этиш ҳуқуққа хилоф кўринади. Бироқ, шуни таъкидлаш керакки, рақамли объектнинг визуал намоиши (яъни электрон, рақамли кўринишдаги ахборот)ни келтириб чиқарувчи ўзининг рамзий, сигнал ифодаланадиган ахборот, доимо инсоннинг ўзи томонидан яратилади, шу маънода унинг интеллектуал меҳнати натижаси бўлади. Шунга кўра, ахборотни, рақамли объектнинг ҳис-туйғу орқали идрок этиладиган хусусиятларини тузувчи рақамли кодлар мажмуи сифатида, интеллектуал фаолият натижаси сифатида мулк объекти сифатида кўриб чиқиш таклиф қилинади.

26. Давлат томонидан тартибга солиш доирасида крипто-валюталарнинг ҳуқуқий мақомини белгилаш бўйича ўтказилган таҳлиллар натижасида бир нечта асосий ёндашувлар мавжудлиги аниқланди. Буларга: криптовалюта тўлов воситаси бўлган валюта (рақамли ёки виртуал валюта, фиат валютанинг аналог, пул) сифатида; криптовалюта универсал молиявий восита сифатида; криптовалюта товар (мол-мулк, актив, мулк) сифатида; криптовалюта суррогат сифатида;

27. Рақамли мулкнинг номоддий хусусиятидан келиб чиқиб, рақамли фуқаролик муомаласида бундай объектларга бўлган мулкий ҳуқуқлар мавжуд ва улар ҳимоя қилиниши зарур, улар бузилган тақдирда, мулкий жавобгарлик юзага келиши керак, деб ҳисоблаймиз. Шу муносабат билан, рақамли мулкларни ҳимоя қилишнинг бир неча усуллари таклиф қилинади:

биринчи усул сифатида токен эгалари ҳуқуқларини корпоратив қимматли қоғозлар (акциялар) ёки бошқа қимматли қоғозлар эгалари сифатида ҳимоя қилиш;

иккинчи усул сифатида битимнинг ҳақиқий эмаслигини тан олиш;

учинчи усул сифатида, шартнома шартлари бузилган тақдирда шартнома мажбуриятларидан келиб чиқадиган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш орқали ҳимоя қилиш;

тўртинчи усул сифатида истеъмолчи ҳуқуқлари ёки маҳсулотни реклама қилиш қоидалари бузилган тақдирда фуқаролик-ҳуқуқий ҳимоя қилиш;

бешинчи усул сифатида, мансабдор шахсларнинг фидуциар жавобгарлиги, уларнинг хатти-ҳаракатлари натижасида зарар етказиш ёки ишончнинг суистеъмол қилиниши, токенлар эгасининг қонуний манфаатлари ва мулкий ҳуқуқларини ҳимоя қилишда совуққонлиги учун жавобгарлик бевосита қонунда белгиланиши керак.

28. Рақамли ҳуқуқлар ва рақамли фуқаролик муомаласини ҳуқуқий тартибга солишни янада ривожлантириш турли концептуал моделларга асосланиши мумкин. Жумладан: “рақамли ҳуқуқлар” модели, “рақамли молиявий активлар” модели, “рақамли оффшор” модели, “махсус қонун” (намунавий ҳуқуқ) модели, “анъанавий ҳуқуқни рақамлаштириш”, “махсус мулк қиймати” модели ва бошқа шаклларда тартибга солиниши мумкин.

29. Сунъий интеллект томонидан яратилган интеллектуал мулк объектларининг ҳуқуқий режими, бундай объектларга бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш, сунъий интеллект асосида яратилган технологияларнинг патентга лаёқатлилиги, бундай технологияларни яратишда инвесторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш каби муаммоларни юридик шахсни яратиш бўйича сунъий интеллектнинг ҳуқуқий асосларини жорий этиш орқали самарали ҳал қилиш мумкин. Шу муносабат билан қонунчиликка рақамли ҳуқуқларни ҳақиқий иқтисодий ва бозор қийматига эга бўлган рақамли активлар сифатида белгилаш бўйича концептуал ўзгартишларни киритиш мақсадга мувофиқ.

30. Тадқиқот жараёнида ўтказилган таҳлиллар асосида, **Ўзбекистонда рақамли технологияларни тартибга солишнинг фуқаролик ҳуқуқи модели концепциясини** иловага мувофиқ қабул қилишни таклиф қиламиз.

Ушбу концепцияга кўра рақамли технологиялардан фойдаланиш натижасида яратилган ва электрон ёки бошқа техник воситалар орқали рақамли шаклда ифодаланган рақамли мол-мулкни тартибга солиш ўз ичига фуқаролик ҳуқуқининг махсус институти сифатида рақамли объектларни қонун билан тан олиш, эгалик қилиш ва тасарруф этиш, рақамли мулкий ҳуқуқларни бошқаларга ўтказиш билан боғлиқ хусусий-ҳуқуқий муносабатларни қамраб олиши таклиф қилинади.

31. Хорижий қонун чиқарувчиларнинг криптовалюталар ва токенлар бўйича қарашларидаги тафовутларни ҳисобга олган ҳолда бугунги кунда **“Криптовалюталар тўғрисида”ги Конвенцияни** қабул қилиш талаб этилади.

32. Фуқаролик кодексининг 94-моддаси учинчи қисмини қуйидаги таҳрирда баён қилиш таклиф қилинади: *“Ҳисоб-китобларни чет эл валютасида ёки рақамли валютада амалга ошириш ҳоллари, тартиби ва шартлари қонунчилик билан белгилаб қўйилади”*.

33. Фуқаролик кодексининг 95-моддаси учинчи қисмини қуйидаги таҳрирда баён қилиш таклиф қилинади: *“Валюта қимматликлари деб ҳисобланадиган мол-мулк турлари, рақамли мулк ва улар хусусида битимлар тузиш тартиби қонун билан белгилаб қўйилади. Валюта қимматликларига мулк ҳуқуқи умумий асосларда ҳимоя қилинади.”*

34. Миллий қонунчиликни такомиллаштиришнинг **ёндашуви** сифатида қонунчиликда “рақамли молиявий активлар” моделини жорий қилиш чора-тадбирларини кўриш таклиф қилинади.

Ушбу белгилар ва ўзига хосликлардан келиб чиққан ҳолда, рақамли молиявий активларни миллий қонунчиликда **фуқаролик ҳуқуқий ашё сифатида** белгилаб, унга эгалик қилиш мулк ҳуқуқи асосида амалга оширилиши, бинобарин, улар фуқаролик ҳуқуқи объектлари ичида ашёлар тоифасига киришини мустаҳкамлаш таклиф қилинади.

Мазкур концепция рақамли молиявий активларнинг блокчейн технологиясидан фойдаланган ҳолда маълум бир соҳа – рақамли макондан келиб чиқадиган, ҳуқуқий тартибга солиш объекти этиб **“рақамли шаклдаги мулк”**да тавсифлашни таклиф қилишга қаратилган.

35. Миллий қонунчиликни такомиллаштиришнинг иккинчи **ёндашуви** сифатида “махсус ҳуқуқий тартибот” моделини кўрсатиш мумкин. Ушбу модел ҳуқуқий тартибга солишнинг алоҳида объектлари (рақамли валюта, рақамли мулк, токенлар, криптовалюталар ва бошқалар) бўйича қонун ҳужжатларини унификация қилишни назарда тутди.

36. Миллий қонунчиликни такомиллаштиришнинг учинчи **ёндашуви** сифатида “алоҳида мулк қийматга эгалик” моделини жорий қилишни кўрсатиш мумкин. Рақамли ҳуқуқлар ва рақамли мол-мулкнинг “алоҳида мулк қийматга эгалиги” модели, янги рақамли объектлар ва уларнинг фуқаролик муомаласини тартибга солиш учун *sui generis* алоҳида мулк қийматга эгалиги тўғрисидаги Европа доктринасини жорий қилишни назарда тутди.

37. Бизнингча, электрон шаклда тузиладиган шартноманинг янги тури – смарт-контрактни қонунчиликда мустаҳкамлаш таклиф этилади, ушбу шартнома бўйича мажбуриятларнинг бажарилиши рақамли молиявий технологиялардан фойдаланган ҳолда амалга оширилишига урғу бериш керак. Бироқ, шартноманинг мустақил тури сифатида смарт-контракт усқуналар ва блокчейн технологияси техник имкониятларига боғлиқ, бу эса битимнинг ҳуқуқий моҳиятига таъсир қилмаслиги зарур.

**SCIENTIFIC COUNCIL No. DSc.07/30.12. 2019.Yu.22.01 FOR
AWARDING SCIENTIFIC DEGREES AT
TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW**

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

YAKUBOV AKHTAM NUSRATILLOYEVICH

**DIGITAL PROPERTY RIGHTS IN CYBERSPACE AND ITS LEGAL
REGULATION**

12.00.03 – Civil Law. Business Law.
Family Law. International Private Law.

Dissertation Abstract of Doctor of Science in Law (DSc)

Tashkent – 2023

The theme of the Doctor of Science dissertation was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under No. B2022.1.DSc/Yu176.

The dissertation has been prepared at Tashkent State University of Law.

The abstract of the dissertation is published in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) on the website of the Scientific Council (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) and of "ZiyoNet" Information and Educational Portal (www.ziyo.net).

Scientific supervisor:	Gulyamov Said Saidakhrarovich, Doctor of Science in Law, Professor
Official opponents:	Khodjayev Bakhshillo Kamalovich, Doctor of Science in Law, Associate Professor Narziyev Otabek Sadiyevich, Doctor of Science in Law, Associate Professor Ashurova Nargiza Azamovna, Doctor of Science in Law, Associate Professor
Leading organization:	Higher School of Judges under the Supreme Council of Judges of the Republic of Uzbekistan

The defense of the dissertation will take place on 17 January 2023 at 10.00 am at the meeting of the Scientific Council DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 at Tashkent State University of Law (Address: 100047, Tashkent city, Sayilgokh Street 35. Phone.: (99871) 233-66-36; Fax:(99871) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

The doctoral dissertation can be reviewed at the Information Resource Center of the Tashkent State University of Law (registered under No. 1094). (Address: 100047, Tashkent city, Sayilgokh Street 35. Phone.: (99871) 233-66-36).

The abstract of the dissertation was submitted on 04 January 2023.

(Registry protocol No. 19 of 04 January 2023).

U. Rustambekov
Chairman of the Scientific Council for
awarding scientific degrees, Doctor of
Science in Law, Professor

D.Y. Khabibullaev
Secretary of the Scientific Council for
awarding scientific degrees, Candidate of
Science in Law, Professor

N.F. Imomov
Deputy Chairman of the Scientific Seminar
at the Scientific Council for awarding
scientific degrees, Doctor of Science in
Law, Professor

INTRODUCTION (Annotation to the Dissertation of Doctor of Science in Law (DSc))

Relevance and necessity of the dissertation theme. In the world, by mid-2020, due to the COVID-19 pandemic, the introduction of smart management technologies into the digital economy and social relations, which have been imperceptibly developing in individual countries in the past decade, has caused a great acceleration of the introduction of technologies. In the market economy, modern information technologies (ICT), artificial intelligence, and smart management methods have proven their effectiveness in the form of digitization in a short period. The development of the digital economy, which was required by the economy of the countries as part of the measures to combat the COVID-19 pandemic, at the same time made it necessary to develop new legal approaches related to the legal regulation of digital property and its forms. According to international calculations, in 2020, the size of the virtual property market amounted to 12.56 billion dollars. According to researchers, the global market for virtual reality technologies will grow by 37.66% per year, and by 2026 its amount will reach 85.47 billion dollars. Geographically, the United States accounted for \$4.3 billion of all digital property spending in 2017; Asia Pacific (excluding Japan) (\$2.6 billion) and Western Europe (about \$2.5 billion)¹. Analytical agency Superdata predicts that the digital property-related virtual game market grew to more than \$660 million in 2016 and will reach \$15 billion by 2022². These figures show that there is a need to improve the civil-legal and international private legal framework related to digital property, crypto-assets, and digital assets at the national level, develop efficient and artificial intelligence-based methods of regulating these relations, develop a more effective mechanism for protecting the rights of digital property owners.

In the world, special attention is being paid to the issue of legalization of relations related to digital property, creating a legal basis for the regulation of digital assets and virtual property, expanding the means of the public legal protection of digital property owners, expanding non-governmental self-management systems in this area, unification of the request placed on them, application of “lex mercatoria”, “lex informatica”, “lex cryptographica” – a set of self-governing rules of the blockchain community to the management of digital relations, regulating the activities of users of cryptographic encryption as a research direction of significant scientific and practical importance.

Within the framework of the Digital Uzbekistan – 2030 Strategy in our country, studying and implementing the possibilities of using virtual and augmented reality, artificial intelligence, cryptography, machine learning, big data analysis, and cloud computing technologies in the economic sectors is defined as one of the directions of the development of the digital economy. In this area, extensive research is being carried out to determine several measures. “To ensure the stability, quality and efficiency of the legal regulation of social relations, development and expansion of the assessment of the regulatory impact of legislative documents within the framework of the application of the elements of the “smart regulation” model. Reviewing the requirements for modern technologies and digital activities within the framework of increasing the

¹ <https://www.tadviser.ru>

² <https://www.vg247.com>

competitiveness of the legal system and activating new drivers of the economy” is defined as a priority task of the complex development of the legal system, and the main task is to improve the legislation in this sphere based on public standards.

To a certain extent, this research serves the implementation of the tasks defined in the Constitution of the Republic of Uzbekistan (1992), Civil Code of the Republic of Uzbekistan (1995, 1997), “On Currency Regulation” (2019), LRU-598 (2019) on “Investments and investment activities”, Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures to improve the management system in the sphere of investment and foreign trade” (2019), resolutions of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures to develop the digital economy in the Republic of Uzbekistan” (2018), “On measures to organize the activities of crypto-exchanges in the Republic of Uzbekistan” (2018) and other legal documents on the subject.

The relevance of the research to the priority areas of development of science and technologies in the country. The research was carried out within the priority direction of republican science and technology development I. “Formation of an innovative system of ideas and implementation of the plan in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an information society and a democratic state”.

Review of foreign scientific research on the theme of the dissertation ¹. Scientific research on the digital property and its legalization and the legal status of virtual property is being conducted in the world’s leading research centers and universities, including the National University of Singapore (NUS), Tsinghua University (China), Columbia University (the United States), Peking University (China), the University of Tokyo (Japan), the Hong Kong University of Science and Technology (HKUST), King’s College London (KCL) (the United Kingdom), Ludwig-Maximilians-University of Munich (Germany), Kutafin Moscow State Law University (Russia), Tashkent State University of Law (Uzbekistan).

The following scientific results were obtained as a result of research conducted in the world in the field of digital property relations in private law and civil law, including: it is justified that digital currency is an object of civil law (Kutafin Moscow State Law University), foreign experience focused on the legal regulation of cryptocurrencies is analyzed (The University of Tokyo (Japan), the need to legalize cryptocurrencies for individuals is justified, Columbia University (the United States), the legal and economic risks that legalization of cryptocurrencies may pose to individuals (The Hong Kong University of Science and Technology (HKUST), and the tasks of regulators in the digital economy and issues related to digital security have been studied, Tsinghua University (China), within the framework of cyber law, the impact of artificial intelligence on legal relations and the need for the legal regulation of these relations has been proven (Tashkent State University of Law).

In the world, scientific research is being conducted to improve the legal basis of regulation of digital property in cyberspace, including the legal nature of digital property and its protection, utilitarian and contractual theories of digital property regulation,

¹ See: www.nus.edu.sg; <https://www.tsinghua.edu.cn/>; <https://english.pku.edu.cn/>; <https://www.u-tokyo.ac.jp>; <http://www.dba.ust.hk/>; <https://www.kcl.ac.uk/>; [lmu.de/en/](http://www.lmu.de/en/); <https://www.columbia.edu/>; www.msal.ru, www.tsul.uz and other sources.

effective use of intellectual property law norms in ensuring the protection of digital property, judicial precedent related to virtual property and viewing in cyberspace, implementation of artificial intelligence technologies in property protection, formation of material rights based on the principle of *numerus clausus* (closed list) in the civil legal doctrine, consequences of the legalization of digital currencies for the monetary system of countries and possible risks for the stability of monetary systems, recognition of this currency as property.

The level of problem learning. The legal analysis of digital property in cyberspace, the modern method of determining the right applied to this relationship, virtual currency, as well as the national standards for the registration of digital property and registration of private property have not been studied as the independent research object in our country.

In the Republic of Uzbekistan, the legalization of relations in property rights, material rights, intellectual property, the impact of artificial intelligence on legal relations, legal regulation tools in cyberspace, and the legalization of civil-legal relations in the Internet was studied in the research works of our national legal scholars H.R. Rakhmonqulov, S.S. Gulyamov, O. Oqyulov, I.R. Rustambekov, V.Y. Ergashev, N.F.Imomov, B.Toshev, H.T.Azizov, O.T.Khazratkulov¹.

Property rights concerning virtual objects, protection of their digital data from external cyber-attacks, and protection against the unilateral withdrawal of virtual objects from the user by the creator of the virtual world, legal nature of “digital property”, “virtual property”, “digital asset”, “digital currency”, “virtual currency” and other objects, their legal regime, and prospects for regulation, the issue of applying the principles of “*lex cryptographica*”, “*lex informatica*” concerning digital property relations are justified in the works of experts in the field of private law and cyber law from Europe, Asia, the United States, and the CIS countries Ch.J. Cifrino, A.I. Saveliev, K. Yakovlev, E.A. Kirillova, J. Miseviciute, D. Chu, W. Bolt, M. R. C. Van Oordt, V.S. Abdulgazis, J.Lane, S.Brown-Hruska, T.Wagener, J. Thomas, S.R. Reshetnyak, D.J. Harvey, V.A. Laptev, O.K. Yakovlev, Z. Mingkai, W. Wenjing, W. Hanyue, J. Christopher, and others².

In civil legal doctrine, the issues of the formation of material rights based on the principle of *numerus clausus* (closed list) have been shown in the studies of classical civil law scholars. S.A. Sinitsyn, E.A. Makhinya, Y.S. Molodtsova, N.Y. Munjiu, A.D. Aldoshkina, T.W. Merrill, H.E. Smith, H. Hansmann, R. Kraakman, X. Qi and others can be mentioned as scientists who researched these issues³.

Relation of the dissertation theme to the scientific-research work plans of higher education institution where research is undertaken. The research work was carried out within the framework of the fundamental project (2017-2021) of the scientific and research works of Tashkent State University of Law on “Legal practice of developed countries and the issue of implementation of the results obtained based on a systematic study of the civil law achievement into the national legislation”.

The purpose of the research is to develop proposals and recommendations aimed at improving the legal basis of digital property relations in cyberspace in Uzbekistan and increasing the efficiency of its application.

¹ The complete list of the works of these scientists is shown in the list of references of the dissertation.

² The complete list of the works of these scientists is shown in the list of references of the dissertation.

³ The complete list of the works of these scientists is shown in the list of references of the dissertation.

Research tasks:

development of a new scientific and theoretical idea based on the analysis of the legal nature of the virtual property, scientific concepts, and doctrinal analysis of its understanding;

researching the doctrinal foundations of the legal nature of the digital asset and digital currency within the framework of digital rights;

studying the legal qualification of digital and virtual property in Uzbekistan and the legislation of foreign countries;

analysis of foreign doctrine and international experience in understanding digital assets and cryptoassets;

classification of civil rights objects in the context of digitization and research on the nature of subjective civil rights;

development of proposals on digital objects in the civil doctrine and their inclusion in the types of civil-legal objects;

development of proposals for understanding the legal nature of products created based on blockchain technologies (cryptocurrency, token, smart contract);

improvement of civil-legal mechanisms for the protection of digital property rights;

scientific assessment of the need for the digital transformation of law in Uzbekistan and its main directions;

development of a new scientific and theoretical concept of legalization of virtual property and justification of the proposal for improvement of the legislation;

development of proposals for the legal regulation of virtual currency (cryptocurrency and blockchain technologies) as a digital property in Uzbekistan;

making proposals on the directions of introducing digital property rights into civil legislation in Uzbekistan;

to make recommendations regarding the prospects of introducing civil-legal models based on digital technologies into the legislation of Uzbekistan.

The object of the research is the system of relations related to digital property rights and their legal protection in Uzbekistan.

The subject of the research is normative and legal documents that establishes the relationship related to digital property rights and its legal protection in Uzbekistan, law enforcement practice, national legislation and practice, and conceptual approaches available in “Private International Law”, “Civil Law” and “Intellectual Property Law”, a scientific and theoretical views and legal categories.

Research methods. Methods such as historical, systematic-structural, comparative-legal, logical, comprehensive research of scientific sources, induction, deduction, and statistical data analysis were used in the research.

The scientific novelty of the research is as follows:

it is justified that cyberspace is a virtual environment created with the help of information technologies;

The need to stimulate the development of “smart solutions” for priority sectors using advanced technologies (Big Data, IoT, AI blockchain, etc.) based on the IT Park is justified;

the need to develop a strategy for the development of artificial intelligence, which defines the main directions and principles of the application of artificial intelligence, as

well as the conditions for the comprehensive formation of this field in the near and long term is justified;

the need to introduce NFC technologies in payments for goods and services of entities engaged in electronic commerce is justified;

the need to form mechanisms for improving the legal framework, taking into account the rapid development of digital technologies and their impact on business practice and the impact of the emergence of new digital services or products is justified;

the need to implement comprehensive measures to support the development of the computer games industry, attract foreign investments to the development and promotion of local IT products, and select and train qualified specialists in this field is justified.

The practical results of the research are as follows:

it is justified that it is necessary to develop a regulatory legal framework defining single requirements, responsibility, security and transparency in the development and use of artificial intelligence technologies in the economic sectors and social sphere, and the state administration system;

The issue of virtual property and its legal protection, which includes features such as classic material rights, the need to create new concepts of cyber law related to the legal regulation of these processes before the national legislation is justified. The need to develop the **Digital Uzbekistan Concept** based on new ideas related to information security and the use of digital technologies has been proved;

it is proposed to pay special attention to the development of other mechanisms for protecting users on the Internet, including blockchain technology. In our opinion, the need to introduce “**lex cryptographica**” as a new collision binding to private international law is proved;

it is based on the need to create a network of computer sports centers (professional clubs) for training athletes in computer sports, including based on public-private partnerships;

it is justified that cyber security entities ensure the operation of mechanisms for taking measures against cyber security incidents and the operation of cyber security units, and in the absence of them, they have the right to use outsourcing services in the prescribed manner with the permission of the competent state body;

the need to improve and update the legal framework for the development of electronic commerce, as well as the existing standards and rules of electronic commerce to comply with international electronic commerce standards and modern information security requirements, is justified;

the need to use the **contractual concept** in the implementation of the sale of virtual objects or the formation of their ownership is justified.

The need to divide digital assets into the virtual property (property rights) and virtual personal non-property goods and other rights related to property rights was justified in doctrinal and practical terms, and it was concluded that it is necessary to recognize the owner of digital assets as “owner”;

to ensure that the ownership of digital assets is transferred to the heirs based on the right of inheritance, it is proposed to maintain a register of custody of digital assets. The need to introduce the **institution of “digital will”** is justified.

Reliability of research results. The reliability of the research results is based on

the method used in the work, and the theoretical-scientific conclusions used in it are formed based on the reliable information obtained from international scientific bases (<https://www.scholar.google.com>, <https://www.jstor.org>, <https://www.sciencedirect.com>, <https://www.proquest.com>, <https://heinonline.org>) and other official sources. Some of the suggestions made during the research have been put into practice and approved by the relevant authorities. Research results were published in leading national and foreign publications.

The scientific and practical significance of the research results. The scientific significance of the research result is that the scientific and theoretical ideas reflected in it and the suggestions for legislation can be used in conducting scientific research in public, private and civil law in Uzbekistan, to interpret the relevant part of the legal document, improve national legislation, and teaching topics such as “Private International Law”, “Civil Law” and “Intellectual Property Law”, and in making methodological recommendations.

The practical importance of the research result is determined by the possibility of using it in the improvement of the normative-legal documents that regulate the civil relationship, in the practice of applying the law, as well as in conducting research in public, private, and civil law.

Implementation of the research results. The scientific results of the research work were used as follows:

the proposal that cyberspace is a virtual environment created with the help of information technologies was used in the development of the third paragraph of Article 3 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Cyber Security” of April 15, 2022 (Reference No. 06-13/36 of July 27, 2022, of the Committee for Judicial and Legal Issues and Anti-Corruption of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan). The implementation of this proposal served to define the concept of cyberspace and the social relations that covers it.

the proposal on the need to encourage the development of “smart solutions” for priority sectors using advanced technologies (Big Data, IoT, AI blockchain, etc.) based on the IT Park was used in the development of Article 2.4 of the nineteenth paragraph of the “Digital Uzbekistan Strategy – 2030”, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-6079 of October 5, 2020 (Reference No. 12-19-52 of September 15, 2022, of the Legal Support Department of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan). The implementation of this proposal served to create the legal basis for the introduction of advanced technologies such as Big Data, IoT, AI blockchain;

the proposal on the need to develop a strategy for the development of artificial intelligence, which defines the main directions and principles of the application of artificial intelligence, as well as the conditions for the comprehensive formation of this sphere in the near and long term was used in the development of the second paragraph of Article 1 of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-4996 of February 17, 2021 (Reference No. 12-19-52 of September 15, 2022, of the Legal Support Department of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan). The implementation of this proposal served to create a strategy for the development of Artificial Intelligence and define its perspective;

the proposal to introduce NFC technologies in payments for goods and services of e-commerce entities was used in the development of Article 2.3 of the thirty-first paragraph of the “Digital Uzbekistan Strategy – 2030”, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-6079 of October 5, 2020 (Reference No. 12-19-52 of September 15, 2022, of the Legal Support Department of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan). The implementation of this proposal served to create the legal basis for the introduction of NFC technologies in payments for goods and services of entities engaged in electronic commerce;

the proposal on the need to form mechanisms for improving the legal framework, taking into account the rapid development of digital technologies and their impact on business practices and the impact of the emergence of new digital services or products was used in the development of Article 2.4 of the second paragraph of the “Digital Uzbekistan Strategy – 2030”, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-6079 of October 5, 2020 (Reference No. 12-19-52 of September 15, 2022, of the Legal Support Department of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan). The implementation of this proposal served to form mechanisms for improving the legal framework in digital technologies;

the proposal on the need to implement comprehensive measures to support the development of the computer game industry, attract foreign investment to the development and promotion of local IT products, select and train qualified specialists in this sphere was used in the development of Article 2.4 of the thirteenth paragraph of the “Digital Uzbekistan Strategy – 2030”, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-6079 of October 5, 2020 (Reference No. 12-19-52 of September 15, 2022, of the Legal Support Department of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan). The implementation of this proposal served to create the legal basis for the implementation of comprehensive measures to support the development of the computer game industry.

Approbation of the research results. The results of this research were discussed at 15 scientific conferences, including 4 international and republican scientific-practical conferences, roundtable discussions, and workshops.

Publication of the research results. A total of 16 scientific works, including 2 monographs, 10 scientific articles (1 in a foreign edition), and 4 scientific articles in the collection have been published as a result of this research.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, five chapters, a conclusion, a reference list, appendix. The volume of the dissection is 260 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The relevance and necessity of the research topic are justified in the **introduction** of the dissertation, the purpose and tasks, object, and subject of the research are explained. As well as a review of foreign scientific research on the subject of the dissertation, the compatibility with the priority directions of the development of science and technology of the country is justified. The level of study of the problem, the relevance of the subject to the research plan of the higher education institution where the dissertation is being

carried out, methods, scientific novelty and practical results, the reliability of the research results, scientific and practical significance are revealed. Also, information about the implementation of research results, approbation, published works, the structure and size of the dissertation is provided.

Doctrinal views on the understanding of virtual property and new concepts of legal regulation, doctrinal bases of understanding the legal nature of the digital asset and digital currency within the framework of digital rights are scientifically analyzed in the first chapter of the dissertation entitled **“The Doctrinal Basis of understanding the legal nature of digital property rights in cyberspace”**.

As a result of the analysis of the research of foreign (J.Fairfield, J.Marinotti, Y.C. Wang, J.G. Allen, S.R. Reshetnyak, A.V. Manuilov, A. Kartskhiya, A.I. Saveliev, and others) and national (S. Gulyamov, I. Rustambekov, V.Y. Ergashev, and others) scientists, **first**, the dissertation shows that one of the main features of the existing virtual world is the provision of interaction between participants and the existence of economic systems. In this system, the possibility of stealing property is created, and since the organizers of the game allow buying virtual property for real money, certain legal relations arise that can lead to real material losses for the participants, which corresponds to the definition of the concept of “risk”. **Second**, the participants start the game at their own will, which is a form of voluntary agreement between the participants and the organizers of the game. Moreover, he advocated the view that in any such game there is a certain goal to be achieved and that is profitable in itself.

In the course of the research, two groups of scholars were distinguished in this regard, analyzing the approach that arose in the Asian region and the Anglo-Saxon doctrine on the recognition of virtual property as material property: divided into supporters of property rights and supporters of contract rights.

The features of **Radin’s Theory and utilitarian theory** aimed at determining the legal status of virtual objects are critically analyzed. Since virtual objects are valuable for their owner and have a certain economic value, it is proposed to **use a mixed theory** aimed at creating their legal protection. Recognition of the right to virtual objects in this form has been proven to attract investors and economic efficiency to Uzbekistan.

The researcher analyzed the works of several scientists (O.N. Gorokhova, J. Miseviciute, D. Chu, W. Bolt, M.R. Van Oordt) and showed the need not to ignore the improvement of other legal instruments related to the regulation of virtual property. It is proposed to improve international private law, criminal legislation, and introduce liability for theft, extortion, and similar illegal appropriation of virtual objects organized on online platforms, taking into account the fact that new types of mutual account books are becoming popular in international trade relations, foreign economic transactions.

Inventory of national legislation based on the requirements of digital technologies, including “cyberspace” or “computer game”, “virtual game” or “online game”, “digital property”, “cybersports”, “virtual reality”, “virtual property”, “virtual object” definitions, and most importantly, the need to adopt new concepts of legal regulation of these new legal phenomena is justified in the dissertation.

According to the researcher, since relations based on digital rights have become an integral part of civil rights in a short period, there are no conclusions and views that lead to a unanimous decision on which objects of civil transactions belong directly to digital

rights, and which ones are similar, for example, to obligations or objects of intellectual property.

Studying the research works of O.K. Yakovlev, E.A. Kirillova, J. Miseviciute, D. Chu, W. Bolt, M.R.C. Van Oordt, V.S. Abdulgazis, J. Lane, S. Brown-Hruska, T. Wagener and others, it was analyzed that in the modern civil law doctrine, today the main attention is paid to the recognition of digital currency as an object of civil law, analysis of foreign experience aimed at the legal regulation of cryptocurrencies, emphasizing the positive aspects of the legalization of cryptocurrencies for individuals, the risk posed by the legalization of cryptocurrencies for individuals, as well as the role of regulators in the digital economy, and other issues.

The possibility of applying several approaches to solving cases related to the introduction of virtual objects into circulation is justified by scientific and doctrinal analysis: **First**, the law should not interfere with relations in the field of computer games. **Second**, the applicability of rules of material rights and property rights to virtual objects. **Third**, the regulation of such relations by licensing and other agreements between the user and the copyright owner is the most popular way of civil law regulation.

It is known from world practice that digital assets are divided into the virtual property (property rights) and virtual personal non-property benefits and other rights related to property rights. In this case, the “owner” of digital assets can be defined as the “owner of rights” based on the norms related to the specific reflection of the concept of “property” in the legislation of the Republic of Uzbekistan. However, the most appropriate legal status in this regard is to be recognized as the “owner”, since the digital property is an immaterial object compared to the requirements imposed on objects in civil law.

At the same time, according to the researcher, it is necessary to maintain a register of custody of digital assets, assuming that the ownership of digital assets is transferred to the heirs based on the right of inheritance. In such cases, the execution of the notarial act on the confirmation of the will must be submitted in electronic form. As a result, based on foreign experience, this form of will can be called a “digital will”.

Paying attention to the legal nature of digital assets, the dissertation revealed the legal nature of each aspect, showing that formal – creative, crypto-currencies, and hybrid – a mixed color as specific aspects of the nature of digital assets. According to the researcher, a digital asset is characterized by the fact that it has an information character and a digital form, as well as its use, which brings economic benefits and material value.

According to the researcher, it is necessary to clarify and expand the term “digital assets” in the legislation of the Republic of Uzbekistan, to introduce a new classification that divides them into the virtual property (property rights) and virtual personal non-property benefits and rights related to property rights, and to make appropriate changes to their legal regulation. It is also necessary to introduce the concept of “digital rights” in the virtual space into the national legislation.

In research, there are five common characteristics for cryptoassets: (a) intangibility; (b) cryptographic authentication; (c) use of a distributed transaction ledger; d) decentralization; and (e) governance by consensus was analyzed.

Exploratory **digital rights** as a concept of authorship is a new object of civil rights, which consists of digital codes or symbols, that is, a set of electronic data available in an

information system that corresponds to the signs of a decentralized information system established by law.

He put forward the definition that information technologies and technical means provide the opportunity to get acquainted with the description of the relevant object of civil rights and enter into relations with it at any time to the only person who has the right to enter into relations based on this digital code or sign.

According to the researcher, unlike the digital currency, digital financial assets are a digital right, which in turn is a new object of civil rights. This in itself indicates that digital financial assets are negotiable. Digital financial assets can be the subject of a transaction for the sale, exchange, gift, pledge, etc. Digital financial assets have a “superior” legal status compared to digital currency: digital financial assets always have an obligation – there is a person who issued them, whereas digital currency does not.

The researcher offers the following concept: “Digital currency is an information system that exists in the information system and is offered as a means of payment that is not a monetary unit of the Republic of Uzbekistan, and (or) a foreign country and (or) an international currency or unit of account and (or) which can be accepted as an investment, electronic data of material value (digital code or symbol) and a person who is not responsible to each owner of such electronic data (except for the operator and (or) distributor of the information system), only to ensure compliance with the procedure for providing this electronic data and to such information system obliged to perform actions on entering (changing) records in accordance with its rules”.

The second chapter of the dissertation is entitled “**Legal description of digital and virtual property**”. It includes theoretical and practical aspects of the legal qualification of digital and virtual property in Uzbekistan and foreign countries, new directions of civil-legal regulation of virtual objects, prospects of virtual property and its legal regulation, foreign doctrine and international experience in understanding digital assets, as well as comparative legal analysis of trends in international legislation in this field.

In this chapter, the researcher examines the legal regulation and protection of online digital information objects (cryptocurrencies, virtual property, social media accounts, domain names, etc.), which are new forms of property regime, at the national and international levels.

Although the researcher has not yet determined the status of digital currency as an object of civil rights, digital currency is recognized as property in anti-money laundering or anti-corruption laws. This situation justified the fact that in the CIS countries, especially in Uzbekistan, positive law, that is, legislation in the field of criminal legal activity, has been promoted from civil legislation.

In the dissertation, the concepts of “virtual assets”, “digital content” and “virtual property” are analyzed, and all of them are considered virtual objects. According to the researcher, it is proposed to establish the property right concerning virtual objects in legislation as objects that are fully regulated and protected by civil law. For this purpose, first of all, it is proposed to add the following addition to the range of types of civil rights objects in Article 81 of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan.

“Objects of civil rights include things, including money and securities, other things, property, virtual property, including property rights, digital rights, works and services, inventions, industrial designs, science, literature, works of art, and other forms of

intellectual activity results, as well as personal property rights and other tangible and intangible assets”.

The researcher suggests the need to develop a special law “On digital rights and its legal protection in the Republic of Uzbekistan” aimed at defining the legal status of digital rights, including types of objects covering virtual and digital property, as the second direction in this field.

Analyzing modern social networks and contracts with users in the dissertation is justified by examples that most online service providers leave users with no choice but to agree to their one-sided preferential terms. This leaves users with no option but to agree to the terms of service and privacy policy.

Providers are the real owners of the data posted by users, accounts that give access to them or financial transactions, and accounts on social networks. The user has rights only as the account holder, using the opportunity provided by the company. Accounts intended only for business are given broader rights, and personal accounts created for other purposes are deprived of legal opportunities to be recognized as owners.

The following are the reasons for the existence of existing gaps in the national legislation regarding the legal regulation of information and the determination of its civil-legal status:

First, the legislator does not recognize the phenomenon of virtual worlds, and virtual objects as a serious and generally recognized relationship, therefore, he believes that the legal consolidation of these events has no meaning in practice.

Second, from the point of view of the legislator, it is appropriate to use an analogy for this concept, that is, to apply the norms of the civil law of the Republic of Uzbekistan regarding the objects of civil law.

The researcher puts forward the view that both of these views are not compatible with the development of modern legal phenomena, because on the one hand, the mentioned concepts have entered the lives of many people, especially young people, and on the other hand, virtual objects are different from ordinary objects of civil rights, therefore, there is a need for independent legal regulation.

As a new understanding of civil law, the researcher proposed the author’s definition that “virtual objects are intangible objects of the virtual world modeled by a computer program, which are already established in the virtual world format, but have economic transactions that are not regulated by law”.

Summarizing the above, it is concluded that there is no single approach to understanding the legal nature of objects and properties in virtual games, both in legal doctrine and in legislation.

In our opinion, this situation is related to the fact that civil law is not ready for these new property forms. The new construction of this form of property is characterized by the combination of “tangible” symbols with the symbols of intellectual property objects, lack of physical form, circulation only in certain systems (online computer games), virtual objects, and factual essence of the game property. As a result, at the current stage of the development of the legal doctrine and legal framework, there are very few views on the unanimous understanding of the legal nature of this phenomenon.

According to the researcher, there are no such concepts as “virtual property” and “virtual object” in the legislation of the Republic of Uzbekistan, as a result, the courts do

not pay serious attention to such legal relations. Virtual gaming companies take advantage of this and try to profit from participants by restricting their rights on a large scale.

The “property right” to virtual objects should be fully regulated by legislation. Because the law can fulfill its social goal of regulating social relations only in this way. Only in this way, the civil-legal relations of subjects arising from “virtual property” are protected based on legal norms. Only then this institution can achieve real development in the civil law of Uzbekistan.

From this point of view, it is proposed to include the concept of “virtual property” in the list of objects of civil rights, in particular, in Article 81 of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan.

In scientific research and arbitration practice, the need for the legal regulation of the virtual world by the state is determined by three main approaches.

According to the representatives of the first approach, which denies the influence of rights on the virtual world, all property issues related to virtual games should be completely at the disposal of IT engineers, who are the creators of these games.

The second approach is represented by B. Duranske’s “magic circle” rule. According to this approach, only if the events in the virtual world have legal consequences for the real world, it is suggested that the rights holders should refer to the legal norms of the real world to regulate these processes.

According to the researcher, it is recommended to pay special attention to the development of other mechanisms for protecting users on the Internet, including blockchain technology. In our opinion, it is proposed to introduce “**lex cryptographica**” as a new collision binding to private international law. This new technology is preferred because of its independence from the state, transparency, and final decision-making based on the mutual agreement of users.

The issue of virtual property and its legal protection, which includes features such as classic material rights, the need to create new concepts of cyber law related to the legal regulation of these processes before the national legislation is justified. The need to develop the **Digital Uzbekistan concept** based on new ideas related to information security and the use of digital technologies has been proven.

The researcher put forward the scientific idea that any virtual property is a digital object, but not every digital object can be a virtual property. As a basis for this, the presence of specific characteristics of the virtual property that differ from other digital objects is indicated.

The need to use the **contractual concept** in the implementation of the sale of virtual objects or the formation of their ownership is justified. In this case, it is proposed to make wider use of **license agreements** between the creator of the virtual world and the user, which provide flexibility and balance in the interaction of virtual objects, unlike other tools.

Within the framework of the dissertation, based on various definitions of digital assets, the following uniqueness is shown. **First**, the views that the concept of digital rights is diverse and cannot be tied to financial instruments alone have been confirmed by most scholars. It is debatable whether the law considers the part of digital rights only related to the payment requirements or the circulation of emission papers in a

certain information system. **Second**, the subject of digital rights implied by a digital asset can be money, or more precisely, monetary claims. However, there is no single approach to the essence of monetary demand in the literature.

Currently, a single definition of the “digital assets” category has not been developed in world practice. There are few attempts to define the phenomenon of “digital assets” in the doctrine. In particular, the legal status of digital assets and their regulatory challenges are studied in the research of M. Perrone, J. Beier, A. Waller, G. Lastowka, K. Sherry, J. Chambers, G. Ferrera, S. Tracy, D. Kirk, J. Farwell.

According to the researcher, the concept of “digital assets” is not defined in the legislation of the Republic of Uzbekistan. There is no definition or description of this phenomenon in the Uzbek doctrine. To understand the characteristics and nature of the phenomenon under study, it is appropriate to refer to the doctrine and legislation of European countries.

In the results of the study, the following definition was proposed as a general definition of this concept: *“digital assets – any digital file stored in any medium on which information can be placed and from which information can be retrieved in the future”*.

The third chapter of the dissertation is devoted to **“Problems of civil-legal regulation of digital property rights”**. It includes the problems of understanding the nature of subjective civil rights and the classification of civil rights objects by the researcher in the context of digitization, the problems of including digital objects in the doctrine of citizenship and their inclusion in the types of civil-legal objects, the problems of understanding the legal nature of products created based on blockchain technologies (cryptocurrency, token, smart contract), civil-legal methods of digital property rights protection have been studied.

Studies on digital relationships and their impact on law, including J. Oster, R.O. Eduardovych, Vasiliy L., Vladimir F., Kazankova T.N., Marchenko D.E., Glebova E.V., Serova O.A., Loh W., Moonika A., and others were studied. Information has been researched, which for a long time was considered as a specific type of reality, different from matter and energy, has undergone a unique evolution before our eyes in the last decade and has the properties of objects, and in some cases – even biological objects, and some authors, in covering these processes, call it a “digital organism”.

It is appropriate to think about the digital transformation of the legal nature of subjective rights in civil-legal relations, and the emergence of new virtual objects of legal relations. From the perspective of normative regulation, the digital transformation of subjective rights leads to structural changes in the legal system and the emergence of private and public law institutions, some scholars are already considering their sum as a new complex network of legislation.

In the conditions of digitization of society, the increase in the level of social entropy, the emergence of new types of property (and in the future, personal non-property) relations, and new objects, increases the need for regulation of subjective rights and obligations that form the content of legal relations. In our opinion, they are the basis for the formation of appropriate legal institutions at a new stage of the development of law and order in the future.

Research shows that the digital transformation of the content of subjective rights makes them a flexible and effective means of regulating the civil behavior of virtual objects, and most importantly, it serves the **virtualization of any property benefits**. In particular, we believe that the creation of property complexes that include digital rights, electronic money, and securities, as well as other information bases, that is, **digital enterprises**, will lead to the **emergence of digital real estate** in the future, and its legal regime will be protected by the same legal regime as real estate.

Determining the legal status of digital enterprises as property complexes and recognizing them as legal entities serves **to change the doctrine of corporate law** and the digital transformation of organizational and legal forms of new types of **legal entities** in civil law.

It was justified that the further development of legal regulation of digital rights and digital civil transactions are based on different conceptual models. Including: the “digital rights” model, “digital financial assets” model, “digital offshore” model, “special law” (model law)” model, “digitalization of traditional law”, “special property value” model, and other forms that can be regulated.

The need to divide digital assets into the virtual property (property rights) and virtual personal non-property benefits and other rights related to property rights was justified from a doctrinal and practical point of view, and it was concluded that it is necessary to recognize the owner of digital assets as an “owner”.

One of the main characteristics of cyberspace is its transboundary nature. This case illustrates the **transjurisdictional** nature of all relationships that develop in this unique environment.

Solving this problem also creates the need for a single international legal regulation of relations taking place in cyberspace (including cryptocurrency, digital assets, and virtual property circulation). But for this, international organizations must first develop a unified approach to this phenomenon. For this purpose, the adoption of the **“Convention on Cryptocurrencies”** is required.

The researcher believes that the emergence of any new types of property and, accordingly, new relations formed due to them, will lead to the radical restructuring of legal regimes and the emergence of new legal means of regulating such relations, as well as means of protecting the rights and legal interests of their participants.

In the dissertation, a variety of digital, virtual objects consisting of cryptocurrency and other electronic financial assets, records in information databases (Big data), domain names and accounts, property in the game, and other virtual properties, depending on the specificity of the legal regime, both material rights and obligations allow acting as objects of rights.

In the dissertation, it is justified that the digital transformation of the content of subjective rights makes them a flexible and effective means of regulating the civil behavior of virtual objects, and most importantly, it serves the **virtualization of any property benefits**.

The researcher believes that the creation of property complexes, i.e. **digital enterprises**, which include digital rights, electronic money, and securities, as well as other information bases, buildings, and structures created in the meta-world, will lead

to the **emergence of digital real estate** in the future, its legal regime results in the same legal protection as that of immovable property.

According to the researcher, the determination of the legal status of digital enterprises as property complexes and their recognition as legal subjects will serve to **change the doctrine of corporate law** and for the digital transformation of organizational and legal forms of new types of **legal entities** in civil law.

The fourth chapter of the research work is called “**A new concept of understanding and implementation of digital property rights in the Republic of Uzbekistan**”. The need for the digital transformation of law in Uzbekistan and its main directions, prospects of legal regulation of virtual currency (crypto-currency and blockchain technologies) as a digital property in Uzbekistan, directions for introducing digital property rights into civil legislation in Uzbekistan, prospects of introduction of civil legal models based on digital technologies into the legislation of Uzbekistan were studied in it.

Based on the research, the **Concept of the civil law model of regulation of digital technologies in Uzbekistan** was developed. According to this concept, legal recognition of digital objects as a special institution of civil law is proposed, including the regulation of digital property created as a result of the use of digital technologies and expressed in digital form through electronic or other technical means, cover private-legal relations related to ownership and disposal, transfer of digital property rights to others.

Since the legal regulation of cryptocurrencies, tokens and other digital property objects still lacks clear scientific and practical approaches to the legal nature of these objects and possible ways to protect the rights of their owners, using several legal approaches in modern foreign law enforcement, five ways to protect the property rights of token and cryptocurrency owners are justified.

Based on the analysis carried out in this chapter of the dissertation, several classifications of the methods of protection of rights to digital property can be proposed. Based on the intangible nature of the digital property, it is believed that there are property rights to such objects in the digital civil transaction and they need to be protected, in case of their violation, property liability should arise.

According to the researcher, it is proposed to strengthen the new type of electronic contract – smart-contract in the legislation. It should be emphasized that the fulfillment of obligations under this contract will be carried out using digital financial technologies. However, as an independent type of contract, the smart contract depends on the technical capabilities of the equipment and blockchain technology, and this should not affect the legal essence of the agreement.

Having analyzed the many studies (S.Nakamoto, T.I. Kiviat, R. Grinberg, V. Tu, M.W. Meredith, Brito, H. Shadab, A. Castillo, M. Rustem, K. Sergey) conducted on the concept of crypto-currency and bitcoin and its legal nature, the researcher notes that cryptocurrency is a type of digital-electronic currency that works in a fully automatic mode, is supported by a decentralized payment system, and aims at conducting independent, mutual settlements. He put forward the author’s approach that it is an encrypted, unregulated digital asset that is used as a parallel medium to currency in exchange transactions.

The author, analyzing the experience of legal regulation of virtual currency and blockchain technologies in China, Canada, Norway, Finland, Germany, Austria, and the United States, notes that states promote three different models in this matter, in which the **first model** is a complete ban on virtual currency and blockchain technologies. The **second model** should be considered not as a commodity, but as a currency (means of payment), and taxing these relations, establishing state control over them. The **third model** is an intangible asset and the absence of taxation, restrictions, and state control.

Analyzing that smart contracts involve both software tools and legal processes, the researcher puts forward the author's definition, stating that "*smart contracts*" are *electronic contracts in which at least one of the parties is not a person, structure and implementation are fully automated, which evaluates with the help of artificial intelligence the actions that are sufficient to be considered as having achieved the goals set by the author, based on previously created software and algorithms, which creates copyright along with contractual relations in the creator.*

The author comes to the point of view that it is necessary to consider a "smart contract" as a contract with legal content, as the main features of smart contracts in the field of foreign trade are their electronic nature; implemented only through software; accuracy; nature of conditionality; self-execution; showing features such as self-sufficiency, suggesting that its main feature is a function of artificial intelligence-based intelligence.

He emphasized that the "smart contract" should be in accordance with the rules in the form of a civil-legal contract and that the method of concluding and implementing this contract should be strengthened in the legislation, and related work should be carried out to regulate them legally.

The following author's definition of virtual currency in civil law is proposed: "virtual currency is a property that is created and accounted for using information and telecommunication technologies, is not denominated in the currency of the Republic of Uzbekistan or foreign countries, is not considered electronic money and legal tender, and can be used by an unlimited number of individuals to make payments".

Having studied the problems of collision regulations of international electronic trade relations within a separate paragraph, having studied recent research (I. Rustambekov, M. Frendo, C.A. Kelman and M. Chissick, K. Henderson and A. Poulter, Wang, C.C. and Chen C.C., Turban E., Bolloju N, Gökmen A.) in this sphere, it was concluded that with the help of information technologies, in the virtual world, in the electronic form, the choice of the right to be applied to relations is especially complicated by the fact that information crosses the borders of several countries in a second, and access to information passes through the territory of different countries at the same time.

Due to the annual increase in the volume of investments related to digital rights. In our opinion, *it is necessary to introduce a system of investment attraction through the purchase of investment project tokens*, which give investors the right to receive securities (directly or through a brokerage model where the operator of the investment platform acts as an agent).

CONCLUSION

The following scientific-theoretical and practical conclusions were reached as a result of the dissertation research on “Digital property rights in cyberspace and its legal regulation”:

I. Scientific conclusions:

1. The analysis shows that one of the main features of existing virtual worlds is the provision of interaction between participants and the existence of economic systems. In this system, the possibility of property theft is created, and since the organizers of the game allow buying virtual property for real money, certain legal relations arise that can lead to real material losses for the participants, which corresponds to the definition of the concept of “risk”.

2. In the current period, virtual objects that actively participate in economic relations have appeared, but their legal regulation remains unclear, both from a doctrinal and practical point of view.

3. In our opinion, several approaches can be used by the courts in solving cases related to the introduction of virtual objects into circulation. First, the law should not interfere with relations in the sphere of computer games. Second, the rules of material law and property law apply to virtual objects. Third, such relations may be governed by licensing and other agreements between the user and the copyright owner.

4. As a result of the research, the Asian and Anglo-Saxon doctrine on the recognition of digital property as the material property was analyzed, and it was shown that two doctrinal approaches were formed in them: **property law and contract law** approaches.

5. It is suggested to use the contractual concept in the implementation of the sale of virtual objects or the formation of ownership rights. In this case, it is necessary to widely use license agreements, which provide flexibility and balance in the interaction between the creator of the virtual world and the user of virtual objects, unlike other tools.

6. Analyzing the features of Radin’s Theory and Utilitarian Theory aimed at determining the legal status of virtual objects, it is proposed to use a mixed theory aimed at creating legal protection of virtual objects, as they are valuable and have a certain economic value for the owner. Recognition of the right to virtual objects leads to the attraction of investors and economic efficiency.

7. Objects recognized as virtual property should be included in the concept of “**other items, property**” existing in civil legislation. In our opinion, this procedure allows the implementation of the norm, which includes an open list of objects of civil rights, second, virtual objects are recognized as property in the legal sense, as a result of which, unless implemented by law, contract, etc., can be applied to relations dealing with unjust enrichment norms that restore a violated right

If the virtual property belonging to the user is taken away against his will, such actions can be assessed as unjust enrichment and the obligation to return the property in kind or to compensate for its value must arise (Articles 1023, 1024, 1026, 1028 of the Civil Code).

8. It is necessary to inventory national legislation based on the requirements of digital technologies, and develop definitions for such concepts as “game” or “computer game”, “virtual game” or “online game”, “digital property”, “cybersport”, “virtual reality”, “virtual property”, “virtual object”, and most importantly, to adopt new concepts of legal regulation of these new legal phenomena. By including these concepts in the new version of the Civil Code, it is desirable to clearly distinguish them from gambling and other games based on risk.

9. Currently, in the conditions of the rapid development of digital technologies, some objects do not have a material form, as well as do not belong to intellectual property, but have a certain economic value for legal subjects. Therefore, it is proposed to include “digital property”, “virtual property”, “digital asset”, “crypto-asset”, “digital currency”, “digital asset”, “virtual currency” and others in the legislation.

10. In our opinion, a digital (virtual) asset covers virtual property, digital property, and all objects that are not related to property or civil legal objects in general, but have a digital form.

II. Proposals aimed at improving normative-legal documents.

11. Based on world practice, it is necessary to divide digital assets into the virtual property (property rights) and virtual personal non-property goods and other rights related to property rights. In this case, the “owner” of digital assets can be defined as the “owner of rights” of digital assets based on the legislation on the specific regulation of the concept of “property” in the Republic of Uzbekistan.

However, the most appropriate legal status in this regard is to be recognized as the “owner”, since the digital property is an immaterial object compared to the requirements imposed on objects in civil law.

12. To ensure that the ownership of digital assets is transferred to the heirs based on the right of inheritance, we propose to maintain a register of custody of digital assets. We believe that the execution of a notarial act on the confirmation of a will should also be submitted in electronic form. As a result, this form of will can be called “digital will”.

13. **In our opinion, digital rights** are a new object of civil rights. They consist of a digital code or a symbol, that is, a set of electronic data available in an information system that corresponds to the symbols of a decentralized information system established by law. In this case, this information technology and its technical means must provide the person who has the right of sole access to this digital code or symbol, at any time, the opportunity to get acquainted with the description of the corresponding object of civil rights.

14. Blockchain technology provides not only the creation and circulation of digital assets. It can be used to maintain a data register of any assets and transactions: registration of rights to real estate, securities, intellectual property, family and marital relations, etc.

15. Digital financial assets are of “higher” interest than digital currency for the following reasons. The main difference between digital financial assets and digital currency is the person liable: concerning digital financial assets, there is always a **specific person** liable for the digital financial assets.

In addition, unlike the digital currency, **digital financial assets are a digital right**, which in turn is a new subject of civil rights. This in itself indicates that digital financial

assets are negotiable. Digital financial assets can be the subject of a transaction for the sale, exchange, gift, pledge, etc.

16. It is proposed to include the following concepts of authorship in the legislation:

“**Digital currency** is an information system that exists in the information system and is offered as a means of payment that is not a monetary unit of the Republic of Uzbekistan, and (or) foreign country and (or) international currency or unit of account and (or) electronic data (digital code or symbol) that can be accepted as an investment, and a person who is not responsible to each owner of such electronic data concerning them (except for the operator and (or) distributor of the information system), obliged to ensure compliance with the procedure for providing this electronic information and to perform actions on entering (changing) records in such an information system in accordance with its rules”;

“**Digital asset** is a digital record in an information system, a digital medium of exchange, a unit of account, a means of accounting, a means of storing value, digital file confirming ownership rights to property or other objects of civil law with economic or other material, the non-economic value”;

“**Virtual objects** are intangible objects of the virtual world modeled by a computer program, and are objects that have already been created in the format of the virtual world, but have economic transactions that are not regulated by law”;

“**Digital rights** are a set of obligations and other rights, whose content and conditions of implementation meet the criteria set by the information system in accordance with legislation and are determined in accordance with the rules of the information system”;

“**Virtual currency** is a property that is created and accounted for using information and telecommunication technologies, is not denominated in the currency of the Republic of Uzbekistan or foreign countries, is not considered electronic money and legal tender, and can be used by an unlimited number of individuals to make payments”.

17. It is proposed to state Article 81 of the Civil Code in the following version: “*Objects of civil rights include things, including money and securities, other things, property, **virtual property**, including property rights, **digital rights**, works and services, inventions, industrial designs, science, literature, works of art and other forms of intellectual activity results, as well as personal property rights, **digital assets** and other tangible and intangible assets*”.

18. As the second direction of special reforms, it is necessary to develop a *special law “On digital rights and its legal protection in the Republic of Uzbekistan”* aimed at determining the legal status of digital rights, including types of objects covering the virtual and digital property.

In this law, the main concepts and principles of digital civil transactions, objects and subjects of transactions and their legal status, the main types and legal structures of digital transactions, contracts, digital rights, digital services, digital obligations, types of rights objects, digital technology platform, digital property types, authentication rules, etc.) are proposed to be specified.

In addition, the draft law should include special principles of digital citizenship circulation, circulation subjects, and objects, legal regime of objects regulation, basic

forms of digital agreements, forms of digital property, and rules for identification of subjects of digital citizenship circulation.

19. The issue of virtual property and its legal protection, which includes features such as classical material rights, there is a need to create new concepts of cyber law related to the legal regulation of these processes before the national legislation.

In our opinion, it is necessary to cover the issues of virtual property and its legal protection in cyber law in the new norms of civil law in Uzbekistan. This regulatory concept shows the need to develop not only the Civil Code, but also the concept of Digital Uzbekistan based on new ideas related to information security and the use of digital technologies.

20. Until recently, the virtual game world and the virtual world space covering the Internet appeared as a system aimed at complete self-regulation, devoid of the coercive function of the state. It is no secret that in practice, similar to the “**lex mercatoria**”, the set of self-governing rules of the Internet “**lex informatica**” is formed, and its normative force is provided by technical means.

It is proposed to pay special attention to the development of other mechanisms for protecting users on the Internet, including blockchain technology. In our opinion, it is proposed to introduce “**lex cryptographica**” as a new collision binding to private international law. This new technology is preferred because of its independence from the state, transparency, and final decision-making based on the mutual agreement of users.

21. It should be noted that there is no single concept of the legal nature of virtual property and property rights concerning it. There is no legal definition of the term “virtual property”. In addition, the concepts of “digital rights (digital asset)”, “digital object”, “virtual property”, and “virtual game property” should be distinguished from each other.

22. In our opinion, a variety of digital, virtual objects consisting of cryptocurrency and other electronic financial assets, records in information databases (Big data), domain names and accounts, property in the game, and other virtual properties, depending on the specificity of the legal regime, both material rights and obligation allows to act as objects of rights.

23. Research shows that the digital transformation of the content of subjective rights makes them a flexible and effective means of regulating the civil behavior of virtual objects, and most importantly, it serves the **virtualization of any property benefits**. In particular, we believe that the creation of property complexes that include digital rights, electronic money, and securities, as well as other information bases, that is, **digital enterprises**, will lead to the **emergence of digital real estate** in the future, and its legal regime will be protected by the same legal regime as real estate.

24. Determining the legal status of digital enterprises as property complexes and recognizing them as legal entities serves to **change the doctrine of corporate law** and the digital transformation of organizational and legal forms of new types of **legal entities** in civil legislation.

25. In our opinion, due to the immateriality of information per se, it cannot be unanimously considered a thing. Therefore, it seems illegal to apply the material-legal regime to electronic forms of information expression, to digital objects.

However, it should be noted that its symbolic, signal-expressed information, which creates a visual representation of a digital object (that is, information in an electronic,

digital form), is always created by a person himself, in this sense, it is the result of his intellectual work. Accordingly, in our opinion, it is legally appropriate to consider information as a set of digital codes that make up the sensory properties of a digital object, as a result of intellectual activity.

26. As a result of the analysis carried out on determining the legal status of cryptocurrencies within the framework of state regulation, we tried to determine the existence of several main approaches. These are cryptocurrency as a currency (digital or virtual currency, analog of fiat currency, money); cryptocurrency as a universal financial instrument; cryptocurrency as a commodity (property, asset); cryptocurrency as a surrogate.

27. Based on the intangible nature of the digital property, we believe that there are property rights to such objects in digital civil transactions and they need to be protected, in case of their violation, property liability should arise. In this regard, several methods of protection of digital properties are proposed:

As a **first method**, it is proposed to protect the rights of token owners as owners of corporate securities (shares) or other securities;

As a **second method**, it is necessary to show recognition of the invalidity of the agreement;

As a **third method**, it is possible to indicate the method of protection by protecting the rights arising from the contractual obligations in case of violation of the terms of the contract;

As the **fourth method**, it is possible to indicate the use of the civil legal protection method in case of violation of consumer rights or product advertising rules;

As a **fifth method**, the fiduciary responsibility of officials, the responsibility for damage or abuse of trust as a result of their actions, and coldness in protecting the legal interests and property rights of the token owner should be directly defined in the law.

28. Further development of legal regulation of digital rights and digital citizenship can be based on different conceptual models. Including: the “digital rights” model, “digital financial assets” model, “digital offshore” model, “special law” (model law) model, “digitalization of traditional law”, “special property value” model, and other forms that can be regulated.

29. Effectively solving problems such as the legal regime of intellectual property objects created by artificial intelligence, the protection of rights to such objects, the patentability of technologies created based on artificial intelligence, problems such as protecting the rights of investors in the creation of such technologies can be effectively solved by introducing the legal basis of artificial intelligence on the creation of a legal entity. In this regard, it is appropriate to make conceptual changes to the legislation to define digital rights as digital assets with real economic and market value.

30. Based on the analysis conducted during the research, we propose to adopt the **concept of the civil law model of regulation of digital technologies in Uzbekistan in accordance with the appendix.**

According to this concept, it is proposed to cover legal relations of digital property created as a result of the use of digital technologies and expressed in digital form through electronic or other technical means including the legal recognition, ownership, and

disposal of digital objects as a special institution of civil law, as well as the transfer of digital property rights to others.

31. Taking into account the differences in the views of foreign legislators on cryptocurrencies and tokens, it can be said that the adoption of the “**Convention on Cryptocurrencies**” is required today.

32. It is proposed to state the third part of Article 94 of the Civil Code in the following version: “*Cases, procedures and conditions for making calculations in foreign currency or digital currency shall be determined by legislation*”.

33. It is proposed to state the third part of Article 95 of the Civil Code in the following version: “*The types of property considered as currency assets, digital property and the procedure for concluding transactions regarding them shall be determined by law. Property rights to currency values are protected on general grounds*”.

34. As a **first approach** to improving the national legislation, it is proposed to take measures to introduce the model of “digital financial assets” in the legislation.

Based on these features and characteristics, it is proposed to define digital financial assets as **civil legal objects** in the national legislation, and their ownership is carried out based on property rights, therefore, it is proposed to strengthen their entry into the category of objects within the objects of civil law.

This concept aims to propose the description of digital financial assets in a “**property in digital form**” as an object of legal regulation arising from a specific field – digital space, using blockchain technology.

35. The “special legal procedure” model can be indicated as the **second approach** to improving national legislation. This model envisages the unification of legislation on separate objects of legal regulation (digital currency, digital property, tokens, cryptocurrencies, etc.).

36. As the **third approach** to improving the national legislation, the introduction of the model of “ownership of separate property value” can be indicated. The model of digital rights and digital property “individual property value” envisages the introduction of the European doctrine of *sui generis* separate property value to regulate new digital objects and their civil treatment.

37. In our opinion, it is proposed to strengthen the new type of electronic contract – smart contract in the legislation, it is necessary to emphasize that the fulfillment of obligations under this contract will be carried out using digital financial technologies. However, as an independent type of contract, the smart contract depends on the technical capabilities of the equipment and blockchain technology, which should not affect the legal nature of the transaction.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
ЮРИДИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

ЯКУБОВ АХТАМ НУСРАТУЛЛОЕВИЧ

**ПРАВО ЦИФРОВОЙ СОБСТВЕННОСТИ В КИБЕРПРОСТРАНСТВЕ
И ЕГО ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ**

12.00.03 – Гражданское право. Предпринимательское право.
Семейное право. Международное частное право

АВТОРЕФЕРАТ

докторской (DSc) диссертации по юридическим наукам

Ташкент – 2023

Тема докторской диссертации (DSc) зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за номером B2022.1.DSc/Yu176.

Докторская диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекском, английском, русском (резюме)) на веб-сайте Научного совета (www.tsul.uz) и Портале Информационной образовательной сети «Ziynet» (www.ziynet.uz).

Научный консультант:	Гулямов Саид Саидахарович, доктор юридических наук, профессор
Официальные оппоненты:	Ходжаев Бахшилло Камалович, доктор юридических наук, доцент Нарзиев Отабек Саъдиевич, доктор юридических наук, доцент Ашурова Наргиза Аъзамовна, доктор юридических наук, доцент
Ведущая организация:	Высшая школа судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан

Защита диссертации состоится 17 января 2023 года в 10:00 часов на заседании Научного совета DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 при Ташкентском государственном юридическом университете. (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

С докторской диссертацией (DSc) можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрировано за №1094). (Адрес: 100047, г.Ташкент, ул. А.Темура, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан 04 января 2023 года.

(протокол реестра №19 от 04 января 2023 года).

И.П.Рустамбеков,
Председатель Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
юридических наук, профессор

Д.Ю.Хабидуллаев,
Научный секретарь Научного совета по
присуждению ученых степеней, кандидат
юридических наук, профессор

Н.Ф.Имомов,
Заместитель председателя Научного
семинара при Научном совете по
присуждению ученых степеней, доктор
юридических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (Аннотация докторской диссертации)

Целью исследования является разработка предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование правовых основ регулирования цифровых имущественных отношений в киберпространстве Узбекистана и повышение эффективности практики их применения.

Объектом исследования является система отношений, связанных с правами цифровой собственности и ее правовой защитой в Узбекистане.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

обосновано, что киберпространство – это виртуальная среда, созданная с помощью информационных технологий;

обоснована необходимость стимулирования разработки «умных решений» для приоритетных отраслей с использованием передовых технологий (Big Data, IoT, AI блокчейн и другие) на базе IT-парка;

обоснована необходимость разработки Стратегии развития искусственного интеллекта, определяющей базовые направления и принципы применения искусственного интеллекта, а также условия для комплексного формирования данной сферы в ближайшей и долгосрочной перспективе;

обоснована необходимость внедрения технологий NFC в платежи субъектов электронной коммерции за товары и услуги;

обоснована необходимость формирования механизмов совершенствования законодательной базы с учетом динамичного развития цифровых технологий и их влияния на практику ведения бизнеса и появления новых цифровых услуг или продуктов;

обоснована необходимость реализации комплексных мер по поддержке развития индустрии компьютерных игр, привлечению иностранных инвестиций в разработку и продвижение отечественных IT-продуктов, отбору и подготовке квалифицированных специалистов в данной области.

Внедрение результатов исследования. Научные результаты, полученные в ходе исследования, были использованы в следующем:

предложение о том, что киберпространство – это виртуальная среда, созданная с помощью информационных технологий было использовано при разработке абзаца третьего статьи 3 Закона Республики Узбекистан «О кибербезопасности» от 15 апреля 2022 года №ЗРУ-764 (справка Комитета Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан по судебным вопросам и противодействию коррупции от 27 июля 2022 года №06-13/36). Реализация данного предложения послужила определению понятия киберпространства и круг социальных отношений, которые им регулируются;

предложение о необходимости стимулирования разработки «умных решений» для приоритетных отраслей с использованием передовых технологий (Big Data, IoT, AI блокчейн и другие) на базе IT-парка было использовано при разработке абзаца девятнадцатого пункта 2.4 стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2020 года №УП-6079 (справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан от 15 сентября 2022 года №12-19-52).

Реализация данного предложения послужила созданию правовой основы для внедрения таких передовых технологий, как Big Data, IoT, AI блокчейн;

предложение о необходимости разработки Стратегии развития искусственного интеллекта, определяющей базовые направления и принципы применения искусственного интеллекта, а также условия для комплексного формирования данной сферы в ближайшей и долгосрочной перспективе было использовано при разработке абзаца второго пункта 1 Постановления Президента Республики Узбекистан от 17 февраля 2021 года (справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан от 15 сентября 2022 года №12-19-52). Реализация данного предложения послужила созданию Стратегии развития искусственного интеллекта и определению его перспективы;

предложение о необходимости внедрения технологий NFC в платежи субъектов электронной коммерции за товары и услуги было использовано при разработке абзаца тридцать первого пункта 2.3 стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2020 года №УП-6079 (справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан от 15 сентября 2022 года №12-19-52). Реализация данного предложения послужила созданию правовых основ внедрения технологий NFC в платежи субъектов электронной коммерции за товары и услуги;

предложение о необходимости формирования механизмов совершенствования законодательной базы с учетом динамичного развития цифровых технологий и их влияния на практику ведения бизнеса и появления новых цифровых услуг или продуктов было использовано при разработке абзаца второго пункта 2.4 стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2020 года №УП-6079 (справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан от 15 сентября 2022 года №12-19-52). Реализация данного предложения послужила формированию механизмов совершенствования законодательной базы в сфере цифровых технологий;

предложение о необходимости реализации комплексных мер по поддержке развития индустрии компьютерных игр, привлечению иностранных инвестиций в разработку и продвижение отечественных IT-продуктов, отбору и подготовке квалифицированных специалистов в данной области было использовано при разработке абзаца тринадцатого пункта 2.4 стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2020 года №УП-6079 (справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан от 15 сентября 2022 года №12-19-52). Реализация данного предложения послужила созданию правовых основ реализации комплексных мер по поддержке развития индустрии компьютерных игр.

Объем и структура диссертации. Диссертация состоит из введения, четырех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации составляет 260 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Якубов А.Н. Кибермаконда рақамли мулк ҳуқуқи ва уни ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари. Монография. Масъул муҳаррир ю.ф.д. профессор. С.Гулямов. – Тошкент: ТДЮУ, 2022. – 320 б;

2. Якубов А.Н. Ташқи савдо муносабатларини ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш (ақлли (smart) шартномалар). Монография. Масъул муҳаррир ю.ф.д. профессор. С.Гулямов. – Тошкент: ТДЮУ, 2021. – 320 б;

3. Якубов А.Н. Фуқаролик ҳуқуқий муносабатларда “ақлли (smart) шартномалар” ва уни самарали татбиқ қилиш масалалари // Ҳуқуқий тадқиқотлар/Правовые исследования/Journal of Law Research. 2022, 7 жилд., 2-сон, –Б.47-55 (12.00.00; №19);

4. Якубов А.Н. Digital objects in the doctrine of citizenship and problems of their understanding. // Ҳуқуқий тадқиқотлар/Правовые исследования/Journal of Law Research. 2022, vol. 7, 10-сон, – Б.12-20. (12.00.00; №19);

5. Якубов А.Н. Халқаро электрон савдо муносабатларини коллизия-ҳуқуқий тартибга солиш масалалари // Юриспруденция. Махсус сон. II қисм. 2021. – Б.32-39 (12.00.00; №15);

6. Якубов А.Н. Рақамли мулк объекти сифатида крипто-валюта ва блокчейн технологияларнинг ҳуқуқий табиати //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 1/S. – С. 1-12. (12.00.00);

7. Якубов А.Н. Рақамли активни тушуниш бўйича доктринал ёндашувлар ва халқаро тажриба //Юрист Ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2022). – Б. 65-74. (12.00.00);

8. Якубов А.Н. Виртуал мол-мулк ва унинг ҳуқуқий табиатини тушуниш муаммолари// Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги – ЎЗА Илм-фан бўлими (электрон журнал). 2022 й. № 10 (36). – Б. 43-49. (12.00.00);

9. Якубов А.Н. Блокчейн технологиялар асосида яратиладиган маҳсулотларга бўлган мулк ҳуқуқи ва унинг ҳуқуқий табиатини тушуниш. Общество и инновации. 3, 9/S (окт. 2022), 129–141. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss9/S-pp129-141>. (12.00.00);

10. Якубов А.Н. Крипто-валютани ривожланиши ва уни Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида тартибга солиш масалалари. // Ҳуқуқий тадқиқотлар/Правовые исследования/Journal of Law Research. 2022, Special issue 5, – Б.22-29 (12.00.00; №19);

11. Yakubov, A.N Doctrinal approaches and international experience in understanding the digital asset. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 2022 4(10), 34–42. <https://doi.org/10.37547/tajpslc/-Volume04Issue10-05> (Impact Factor. 2021: 5.952);

II бўлим (II часть; II part)

12. Якубов, А.Н. Рақамли ҳуқуқ шароитида электрон савдо муносабатларини коллизия-ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари// «Янги Ўзбекистонда конституционализмни мустаҳкамлаш масалалари: миллий ва хорижий тажриба» халқаро илмий конференция материаллари тўплами. – Т.: ТДЮУ, 2021. – 351 бет. – Б. 341-349.

13. Якубов, А.Н. Правовая природа и перспективы реализации в Узбекистане “умных контрактов” (смарт-контрактов). Актуальные вопросы и перспективы цифровизации судебно-правовой деятельности. Международная практическая конференция. 2022. 1(01), 302–308. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/combating-offenses/article/view/14516>;

14. Якубов А.Н. Ўзбекистонда савдо муносабатларини рақамлаштириш ва уни ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хослиги //Научные исследования и инновации в индустрии 4.0. // I Республика илмий конференцияси материаллари тўплами (13-15 март) – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 260-264.

15. Якубов А.Н. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштиришда рақамли мулк ва блокчейн технологияларини ўрни. “Современные тенденции развития науки в эпоху цифровизации” – Республиканская научная конференция (Ташкент, 14 октября 2022 года) – Ташкент: in Science, 2022 й. – Б. 13-16.

Автореферат ТДЮУ «Юридик фанлар Ахборотномаси» журнали тахририятида тахрирдан ўтказилиб, ўзбек, инглиз ва рус тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 03.01.2023
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурда рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи 4. Адади: 100. Буюртма: № 01

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.
Тел.: +998 90 9722279, www.tiraj.uz

«TOP IMAGE MEDIA»
босмаҳонасида чоп этилди.